

מדינת ישראל
משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
הפיקוח על הוראת העברית

המינהל הפדגוגי
אגף לחינוך יסודי

תכנית הוראה להטמעת יעדי החינוך הלאומי בכיתות ה'–ו'

יעדים ועקרונות לתכנון דרכי הוראה
תשע"ב–תשע"ג

ירושלים 2012

מדינת ישראל
משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
הפיקוח על הוראת העברית

המינהל הפדגוגי
אגף לחינוך יסודי

תכנית הוראה להטמעת יעדי החינוך הלשוני בכיתות ה' - ו'

יעדים ועקרונות לתכנון דרכי הוראה
תשע"ב-תשע"ג

ירושלים 2012

פיתוח תכנית ההוראה להטמעת יעדי החינוך הלשוני בכיתות ה'–ו'

יוזמת רעיון כתיבת התכנית

זהבה שמש, מנהלת האגף לפיתוח יוזמות במינהל הפדגוגי

ריכוז תהליך הפיתוח והשתתפות בכתיבת כל הפרקים

אתי בוקשפן, מנהלת המחלקה למיומנויות יסוד באגף לחינוך יסודי

צוות הכתיבה

א. הפרק 'תכנון תהליכי הוראה–למידה בחינוך לשוני'

אילנה מסט, מנחה ארצית במחלקה למיומנויות יסוד באגף לחינוך יסודי

גילה קרול, מנחה ארצית במחלקה למיומנויות יסוד באגף לחינוך יסודי

ב. פרקים הכוללים את יעדי החינוך הלשוני

אילנה מסט, מנחה ארצית במחלקה למיומנויות יסוד באגף לחינוך יסודי

מוריה טלמור, מנחה ארצית במחלקה למיומנויות יסוד באגף לחינוך יסודי

ג. הפרק 'היבטים להתבוננות בשיעורי עברית'

מנחות ארציות במחלקה למיומנויות יסוד באגף לחינוך יסודי:

אילנה מסט, איילה זהבי, אירית כהן, אודיה מל, גילה קרול,

לימור לויט, שלי וייסמן, שרה הופמן

יעל נדלר, מפקחת על תחום החינוך הלשוני בחמ"ד

קראו והעירו על התכנית כולה

יהודית קדש, מנהלת האגף לחינוך יסודי

יעל נדלר, מפקחת על תחום החינוך הלשוני בחמ"ד

על הפרק: 'תכנון תהליכי ההוראה והלמידה' וכל הפרקים העוסקים ב'יעדי החינוך הלשוני'

מזל שיניאק, מפמ"ר עברית

דליה הלוי, מפקחת על החינוך הלשוני בחינוך הקדם-יסודי ובחינוך היסודי במזה"פ

ארט פלוס – דפוס ירוק

גרפיקה:

גף פרסומים, משרד החינוך

הוצאה לאור:

תשע"ב–תשע"ג 2012–2013

תוכן העניינים

4	מכתב מקדים
6	פתח דבר
7	פירוט היעדים
8	אופני פעולה מרכזיים
10	הגדרת תפקיד השותפים
12	פעולות יישומיות לקידום ההוראה והזדמנויות הלמידה
18	קידום הדיוק והשטף
21	הפקת משמעות מטקסטים מעולם השיח העיוני
26	הוראה ולמידה של יצירות ספרות
31	קריאה להנאה
34	הרחבת אוצר מילים
38	קידום תהליכי כתיבה
42	הבעה בעל-פה
45	פיתוח ידע מטא-לשוני
48	שילוב מיומנויות אורייניות בתחומי הדעת
50	התנסות עצמית בביצוע משימות
53	היבטים להתבוננות אפשרית בשיעורי עברית

שלום רב,

תכנית ההוראה להטמעת יעדי החינוך הלשוני בכיתות ה'–ו' שלפניכם נגזרת מתכנית הלימודים, ומבוססת על המחקר העדכני ביותר בתחום ועל המחקר הבין-לאומי PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study).

תכנית הלימודים 'חינוך לשוני: עברית – שפה, ספרות ותרבות' (תשס"ג) מיועדת לפתח בקרב כל תלמיד ותלמידה כשירות לשונית ברמה שתאפשר להם להשתמש בשפה לצורכיהם, בהתאם לתחומי העניין שלהם ולפי הנסיבות. פיתוח הכשירות האוריינית משמעו יצירת נגישות אל הטקסטים הדבורים והכתובים בתחומי הדעת הנלמדים ולשם תפקוד חברתי. פיתוח הכשירויות האלה נעשה באמצעות הוראה שיטתית ומכוונת של תהליכי הבנה והפקה של טקסטים דבורים וכתובים בסוגות שונות, ובכלל זה לימוד דפוסי השיח והמבנים הלשוניים של השפה. שיפור ההישגים הלימודיים בחינוך הלשוני הוא אחד מיעדי המשרד.

בתכנית ההוראה להטמעת יעדי החינוך הלשוני בכיתות ה'–ו' שלפניכם מפורטים עשרה יעדים מרכזיים

לקידום החינוך הלשוני:

1. פיתוח וייעול תהליכי קריאה – קידום השטף והדיוק;
2. הפקת משמעות מטקסטים מעולם השיח העיוני;
3. הוראה ולמידה של יצירות ספרות;
4. קריאה להנאה;
5. הרחבת אוצר המילים;
6. קידום תהליכי כתיבה;
7. הבעה בעל-פה;
8. פיתוח ידע מטא-לשוני;
9. שילוב מיומנויות אורייניות בתחומי הדעת;
10. התנסות עצמית בביצוע משימות אורייניות בבית ובכיתה.

התכנית נותנת מענה נרחב התומך בתהליכי התכנון של הוראת שיעורי העברית, והיא מכוונת לדרכי הוראה מגוונות המתאימות לצרכים ההתפתחותיים של התלמידים ולחומרי הלמידה האופייניים לשכבות גיל אלה. התכנית מפרטת את הזדמנויות הלמידה שבהן ניתן להטמיע את עשרת היעדים, תוך התמקדות בפעולות ההוראה של המורים בשיעורי עברית, ותוך ציון מפורש של התנסויות התלמידים הנחוצות ללמידה אפקטיבית, שתאפשר להם לעמוד בהישגים הנדרשים בחינוך הלשוני. התכנית גם מנחה ומפרטת פעולות הוראה לקידום תלמידים מתקשים מחד-גיסא, ולקידום תלמידים מצטיינים מאידך-גיסא.

בנוסף לכך מפרטת התכנית הצעות לשילוב מיומנויות התקשוב בחינוך הלשוני במקומות שניתן להסתייע בהן לקידום מטרות השפה.

כדי לתמוך בתהליך היישום של התכנית, פותח מערך השתלמויות להעמקת הידע המקצועי של מורי השפה בכיתות ה' בשנת הלימודים תשע"ב, ובשנת הלימודים תשע"ג יתקיימו השתלמויות אלה גם עבור מורי שפה בכיתות ו', כל ההשתלמויות הן במסגרת המתווה להתפתחות מקצועית. מהלך אינטנסיבי זה ילווה גם במערך הדרכה בית-ספרי. במהלך שנת הלימודים תשע"ב – תשע"ג ישלחו לבתי הספר גם יחידות הוראה ו-50 ספרים לקריאה להנאת התלמידים.

בברכת עבודה מרתקת ופורייה,

המזכירות הפדגוגית :

מזל שניאק – מפמ"ר עברית

האגף לחינוך יסודי :

יהודית קדש – מנהלת האגף לחינוך יסודי

אתי בוקשפן – מנהלת המחלקה למיומנויות יסודי דליה הלוי – מפקחת עברית בחינוך הקדם-יסודי והיסודי

לפרטים נוספים:

050-6282376	מפקחת על תחום החינוך הלשוני בחמ"ד yaelnadler@bezeqint.net	יעל נדלר
מחוז דרום		
054-4904683	מנחה מחוזית לחינוך לשוני במ"מ shulygolan@walla.co.il	שולי גולן
052-3380565	מנחה מחוזית לחינוך לשוני בממ"ד yaffaelouz@walla.com	יפה אילוז
מחוז חיפה		
050-6283556	מנחה מחוזית לחינוך לשוני במ"מ ilanamast@bezeqint.net	אילנה מסט
052-8360719	מנחה מחוזית לחינוך לשוני בממ"ד tenn@netvision.net.il	ברכה טננבאום
מחוז ירושלים		
050-6289253	מנחה מחוזית לחינוך לשוני במ"מ lrit_c4@walla.com	אירית כהן
6289018-050	מנחה מחוזית לחינוך לשוני בממ"ד yafa_chen@walla.com	יפה חן
מחוז מנח"י		
050-6283533	מנחה מחוזית לחינוך לשוני במ"מ Shelly2004@walla.co.il	שלי וייסמן
054-5485319	מנחה מחוזית לחינוך לשוני בממ"ד oritros@gmail.com	אורית רוזנמן
מחוז מרכז		
050-6289243	מנחה מחוזית לחינוך לשוני במ"מ mkroll@nonstop.net.il	גילה קרול
054-4897418	מנחה מחוזית לחינוך לשוני בממ"ד shakifm@netvision.net.il	סיגל שאקי
מחוז צפון		
050-6289236	מנחה מחוזית לחינוך לשוני במ"מ ayalazav@gmail.com	אילה זהבי
050-6568823	מנחה מחוזית לחינוך לשוני בממ"ד frat.amitzur@gmail.com	אפרת עמיצור
מחוז ת"א		
050-6288931	מנחה מחוזית לחינוך לשוני במ"מ odeyamehl@gmail.com	אודיה מל
050-6288905	מנחה מחוזית לחינוך לשוני בממ"ד Spl111@@ bezeqint.net	אלישבע פרידמן

פתח דבר

התלמידים הלומדים בכיתה ה' בשנת הלימודים תשע"ב התנסו במהלך השנתיים שחלפו בתהליכי למידה, אשר פיתחו את כשירותם האוריינית להתמודד עם המעבר מלימוד הקריאה כמטרה אל השימוש בקריאה לשם למידה והנאה. בכיתות ה'-ו' נחשפים התלמידים לטקסטים במגוון סוגות ולעולמות שיח בעלי רמת מורכבות גבוהה יותר מזו שנחשפו אליה בעבר. לפיכך, יש חשיבות רבה להמשיך ולשפר את יכולתם הלשונית, כדי שיעמדו בהישגים הנדרשים מהם.

בסוף כיתה ה' מתקיים מבחן המיצ"ב בשפת האם, עברית (חיצוני או פנימי). תכנית ההוראה להטמעת יעדי החינוך הלשוני בכיתות ה', המפורטת במסמך זה, מתווה עקרונות ודרכי הוראה המייתרים את הצורך בפעילויות ממוקדות שנועדות להכנה למבחני המיצ"ב, המנותקות מתכנית הוראה בעלת הקשר. תכנון מיטבי של שיעורי העברית על-פי העקרונות המוצעים ועל-ידי יישום דרכי ההוראה המפורטות, יוכלו לשמש אבני דרך במימוש מטרות השפה ובעמידה בהישגים הנדרשים על-פי תכנית הלימודים. תלמידי כיתות ו' אמורים לסיים את שנת הלימודים כשהם מצוידים במיומנויות ובאסטרטגיות נדרשות על-פי תוכנית הלימודים בחינוך לשוני (תשס"ג).

תכנית הלימודים לבית-הספר היסודי חינוך לשוני: עברית-שפה, ספרות ותרבות רואה בשפה אמצעי תקשורת בהקשר החברתי-תרבותי, במרחב שבו חיים ופועלים דובריה. התכנית תשמש ציר מרכזי לעשייה בבית-הספר היסודי, מאחר שכישורי ההבנה וההבעה הלשוניים דרושים ללומדים בכל תחומי הדעת הנלמדים. הנחות היסוד של תכנית הלימודים, עקרונותיה ויעדיה נסמכים על ממצאי המחקר בשפה העברית ועל ממצאי המחקר הבין-לאומי העדכני. השפה הכתובה והדבורה משמשת **כאמצעי** ללימוד נושאים בתחומי הדעת השונים, וכמטרה בפני עצמה בשיעורי העברית.

תכנית ההוראה להטמעת יעדי החינוך הלשוני בכיתות ה'-ו' נכתבה כדי לשמש כלי התומך בהטמעת תכנית הלימודים של החינוך הלשוני, ועל כן היא מציעה מודלים יישומיים המתייחסים לרב-הממדיות שבתהליך:

- ניסוח יעדים מפורטים הנגזרים מתכנית הלימודים
- הצגה של התשומות הנדרשות ליישום
- התייחסות לשותפי התפקיד
- עקרונות לתכנון של תהליכי הוראה-למידה
- המלצות על דרכי הוראה לקידום היעדים
- הזדמנויות למידה הנדרשות מן התלמידים בכיתות ה'-ו'
- פעולות הוראה לקידום תלמידים מתקשים ותלמידים מצטיינים
- קידום יעדי השפה בסביבה מתוקשבת

פירוט היעדים

1. פיתוח וייעול של תהליכי קריאה – קידום השטף והדיוק
2. הפקת משמעות מטקסטים מעולם השיח העיוני
3. הוראה של יצירות ספרות
4. קריאה להנאה
5. הרחבת אוצר המילים
6. קידום תהליכי כתיבה
7. הבעה בעל-פה
8. פיתוח ידע מטא-לשוני
9. שילוב מיומנויות אורייניות בתחומי הדעת הנלמדים
10. התנסות עצמית בביצוע משימות אורייניות בבית ובכיתה

אופני פעולה מרכזיים

1. בחירת מורים

- הוראת שפת האם בכל כיתה, חשוב כי תיעשה על-ידי מורה אחת לשפה (ולא על-ידי כמה מורות).
- חשוב, שכל מורה שמלמדת עברית כשפת אם תשתתף באופן פעיל בהשתלמות המיועדת לחינוך לשוני למורי שפה בכיתות ה' ובכיתות ו', בהיקף של 30 ש'.

2. הרחבת שעות ההוראה

- בכיתה ה' יתקיימו 7 שעות שפה שבועיות, 6 שעות מתוך התקן הבית-ספרי ושעה אחת נוספת שתועבר מהמטה לשנת הלימודים תשע"ב.
- בכיתה ו' יתקיימו 6 שעות מתוך התקן הבית-ספרי.
- בבתי-הספר הממלכתיים-דתיים ההנחיות על שעות הוראת השפה העברית על-פי ההנחיות במתנ"ה
- תלמידים המתקשים בתחום החינוך הלשוני בכיתות ה'-ו' יקבלו מענה בכיתה או באמצעות השעות הפרטניות על-פי שיקול הדעת של בית-הספר.

3. סביבה לימודית

- ההוראה תתבסס על ספרי לימוד מאושרים בלבד (על-פי חוזר האגף לאישור ספרי לימוד).
- הסביבה הלימודית תעודד נגישות למחשבים.
- הסביבה הלימודית בכיתות ה' - ו' תכלול ערכה של 50 ספרים לקריאה להנאה. הערכה תישלח במהלך שנת הלימודים תשע"ב-תשע"ג.
- הסביבה הלימודית תשתנה בהתאם ליחידות ההוראה לכיתות ה' ולכיתות ו' שיישלחו על-ידי המטה במהלך שנת הלימודים תשע"ב-תשע"ג.
- הסביבה הלימודית תכלול מילונים מגוונים להרחבת אוצר המילים.

4. הדרכה

- מטה המשרד הקצה ימי הדרכה לבתי-הספר ולמחוזות להטמעת יעדי החינוך הלשוני גם בשנת הלימודים תשע"ב-תשע"ג, והדגש יושם על כיתות ה'-ו'.
- מונתה מנחה בכל מחוז. המנחה המחוזית תנחה את עבודת המדריכים בבתי-הספר בהתאם למדיניות המטה, ותרכז את המתווה להתפתחות מקצועית בתחום החינוך הלשוני במרכזי הפסג"ה במחוז.
- במהלך השנה ייערכו כמה ימי עיון ארציים/מחוזיים/אזוריים להעמקת הידע המקצועי הנדרש לקידום יעדי השפה.
- תהליכי ההדרכה יכללו הטמעה של יחידות ההוראה שפותחו ביוזמת המטה.

5. הערכה ובקרה

ההערכה בכיתות ה', כחלק בלתי נפרד מתהליכי ההוראה, תיעשה פעמיים בשנה: **בחודש דצמבר** – באמצעות מבחני המדף המתאימים לכיתות ה', המצויים באתר של הראמ"ה; ו**בחודש מאי** – באמצעות מבחני מיצ"ב פנימיים וחיצוניים.

בכיתות ו', ההערכה תיעשה גם היא פעמיים בשנה: **בחודש דצמבר** – על-פי "תבנית ריקה" שתשלח למדריכים, ו**בחודש מאי** – באמצעות משימה שתבנה על-ידי המטה.

הגדרת תפקיד השותפים

תפקידי המורים לחינוך לשוני – עברית

- להטמיע את תכנית ההוראה בחינוך לשוני לכיתות ה' – ו' בזיקה מלאה לתכנית הלימודים של החינוך הלשוני (תשס"ג).
- להכין תכניות עבודה המותאמות לשונות בין התלמידים.
- לקדם כל תלמיד, לעקוב אחר התקדמותו, ולהתאים את פעולות ההוראה על-פי הנדרש.
- לתכנן יחידות הוראה וליישמן על-פי תכנית היעדים לכיתות ה'–ו' ועל בסיס הישגי הלומדים.
- לעשות שימוש מושכל בחומרי הלמידה המאפשרים על-ידי משרד החינוך.
- לעשות שימוש מושכל בתכנים ובאמצעים מתוקשבים בהוראת מטרות השפה בשיעורי עברית.
- לעודד את התלמידים ליישם באופן מושכל בשיעורי עברית מיומנויות תקשוב הנדרשות בתהליכי הלמידה.
- להתאים את שיעורי הבית לתלמידים, לבדוק אותם ולתת משוב מקדם.
- להשתתף בהשתלמויות ובהדרכה.
- ליידע אחת לחודש את ההורים על תכנית העבודה ועל התקדמות התלמיד.

תפקידי מנהל/ת בית-הספר

- בכיתות ה' להקצות 7 ש"ש לשיעורי עברית (6 שעות מן התקן הבית ספרי + 1 שעה נוספת שניתנה לכיתה).
- בכיתות ו' להקצות את השעות על-פי ההנחיות במתנ"ה
- להקצות זמן לעבודה בקבוצות עם תלמידים שלא שולטים עדיין בקריאה שוטפת ומדויקת, ולעקוב אחר יישום יעיל של התכנית לקידומם.
- לבנות מערכת שעות שתאפשר שימוש מושכל בשעות ההדרכה לחינוך לשוני, וכן גם צפייה ודיאלוג מקדם עם המורים.
- להנחות תהליכי למידה הכוללים צפייה משותפת בשיעורי שפה ודיאלוג מתמשך בין המדריכים למורים.
- למנות רכז שפה שאחראי להטמעת יעדי החינוך הלשוני בבית-הספר, לליווי המורים לשפה ולדיווח שוטף להנהלת בית-הספר.
- לייחד במערכת, בתיאום עם מדריך בית הספר, משבצת זמן קבועה למפגש עם המדריך/ה והצוותים, לצורך הנחייה ועיבוד חומרים.
- לוודא שצוותי ההוראה המלמדים שפה בכיתות ה'–ו' הם מקצועיים בתחום.
- לוודא שכל המורים לשפה משתלמים בהתאם להנחיות ומיישמים את הנלמד בכיתות.
- לגבש נוהל לשימוש ולשמירה על יחידות ההוראה הנשלחות מן המטה לקידום מטרות החינוך הלשוני.
- לגבש נוהל לקליטה של ערכות הספרים, שיישלחו מן המטה ולשימוש נאות בהם לקריאה להנאה.
- לבדוק באופן שוטף את ההתקדמות בהטמעה של יעדי החינוך הלשוני, תוך דיאלוג מתמיד עם הרכז, עם המדריך/ה ועם צוות בית-הספר.
- ליידע את ההורים על התכנית ועל התקדמות התלמידים במועדים קבועים מראש.

תפקידי המדריך/ה בבית-הספר

- לבנות עם צוות המורות לשפה בכיתות ה'–ו' את תכנית העבודה השנתית, הכוללת את כל היעדים לכיתות ה'–ו'. התכנית תישלח לאישור למדריך מרכז במחוז.
- לפתח את הידע ואת דרכי העבודה של המורים המודרכים באמצעות צפייה, הדגמה וניהול דיאלוג מקדם.

- להעמיד לרשות המורים חומרי למידה ועזרי הוראה שפותחו ביוזמת האגף לחינוך יסודי.
- להדריך כיצד יש לשלב את האמצעים הטכנולוגיים בקידום תהליכי הוראה-למידה בחינוך הלשוני.
- להעמיד לרשות המורים חומרים תומכים בתהליכי הערכה שפותחו במטה, ולנהל דיאלוג לקידום דרכי הלמידה.
- לדון עם המורים על דרכי הערכה מגוונות.
- לנתח סיטואציות הוראה עם צוות המורים.
- לשתף את מנהל בית-הספר והמורים בתהליכי הדרכת המורים שהתקיימו בבית-הספר.
- להתייעץ עם מפקח בית-הספר בנוגע לקשיים שמתגלים במהלך העבודה, ולשקול במשותף דרכים לפתרון.
- להשתתף בהשתלמויות מחוזיות להעמקת הידע המקצועי בחינוך הלשוני, בימי עיון מחוזיים וארציים ובמפגשי עבודה למדריכים.

תפקידי המדריך המחוזי בחינוך הלשוני

- ליזום מפגשים קבועים לדיאלוג מתמשך עם מדריכות החינוך הלשוני במחוזות, עם הפיקוח במחוז ועם הנהלת המחוז.
- להשתתף במפגשי למידה עם נציגי המטה לפיתוח וללמידה של העקרונות ושל מרכיבי המדיניות.
- לרכז את ההטמעה המחוזית בחינוך הלשוני בזיקה למדיניות המטה והמחוז.
- לרכז את ההשתלמויות במרכזי הפסגה על-פי המתווה הנדרש בתחום.
- לדאוג לקידום הידע המקצועי של מורי המורים בתחום החינוך הלשוני.
- לפתח מסד נתונים יעיל למעקב אחר ביצוע המדיניות.
- ליזום פיתוח חומרי למידה ולהשתתף בפיתוח חומרים אלה באופן פעיל.
- ליזום ימי עיון מחוזיים.
- להשתתף בימי עיון ארציים.

תפקידי המפקח הכולל

- לערוך ישיבות עבודה קבועות עם מנהלי בתי-הספר ועם המדריכים, לצורך קבלת מידע על התקדמות תהליכי ההוראה-למידה.
- לגבש מערך תמיכה לעבודת ההדרכה וההוראה.

תפקידי הרפרנט לחינוך יסודי ורפרנט השפה

- להשתתף בפגישות עבודה עם נציגי האגף לחינוך יסודי לדיון בהגדרת המשאבים והיעדים ובדרכי היישום.
- לערוך ישיבות עבודה קבועות עם הפיקוח הכולל במחוז ועם המדריכים, לקבלת דיווח נתונים על תהליכי ההטמעה ולתכנן דרכי העבודה במחוז לאור הנתונים.
- לגבש מערך תמיכה לעבודת הפיקוח, ההדרכה והניהול במחוזות, לצורך יישום התכנית.
- לגבש מערך תמיכה לדיווחי סטאטוס למעקב אחר הטמעת היעדים.

פעולות יישומיות לקידום ההוראה והזדמנויות הלמידה

תכנון תהליכי הוראה-למידה בחינוך הלשוני

מטרת החינוך הלשוני היא לפתח את כשירותם האוריינית של הלומדים ולהביאה לרמה, שתאפשר להם להשתמש בשפה לצורכי למידה ולצורכיהם האישיים והחברתיים, בהתאם לבחירתם ולתחומי העניין שלהם. תפקידם של המורים העוסקים בחינוך לשוני לפתח את הכשירות האוריינית של הלומדים. עליהם להנחות תהליכי הוראה-למידה בהירים מפורשים ושיטתיים, המכוונים את תלמידיהם להבין טקסטים דבורים וכתובים במגוון סוגות, ואף להפיק טקסטים כאלה למטרות שונות. תהליכי הוראה אלה יעניקו הזדמנויות להתנסות מושכלת של התלמידים בדפוסי השיח ובמבנים הלשוניים של השפה העברית. תהליכי הוראה-למידה איכותיים בחינוך הלשוני ראשיתם בתכנון מיטבי של שיעורי העברית במשך שנת הלימודים, בהתאם לתכנית הלימודים. התכנון יתבסס על העקרונות הבאים:

- הוראת שפה בהקשר
 - הוראה מכוונת מטרה
 - יצירת יחסי גומלין בין המטרות השונות של השפה
 - הוראת הידע הלשוני
 - התבססות על הישגי הלומדים
 - ארגון שעות העברית במשך שנת הלימודים
 - פיתוח סביבה לימודית עתירת שפה
- במהלך שנת הלימודים תשע"ב-תשע"ג יפותחו ויופצו יחידות הוראה לכיתה ה'-ו', שבהן יודגם יישום עקרונות אלה. העקרונות אינם עומדים בפני עצמם, אלא יש לשלבם בתכנון של כל יחידת הוראה.

הוראת שפה בהקשר

הוראת העברית בבית-הספר היסודי דורשת ברוב המקרים עיגון להקשר כלשהו, כדי שהוראת המבנים הלשוניים ודפוסי השיח תשרת את צורכי הביטוי של התלמידים בהווה ובעתיד, בבית-הספר ומחוצה לו, ותייצג את המדברים והמקשיבים, את הקוראים והכותבים. כך יהיה אפשר להציג את הקשרים המרכזיים שבין מטרת הדובר או הכותב לבין מרכיבי התוכן, רכיבי השיח ורכיבי הלשון של הטקסט, והתלמידים יוכלו לעמוד על הזיקות שבין הטקסטים לבין ההקשר שבו נוצרו. בנוסף לכך, יצירת הקשר לחומר אותנטי תומך ומוסיף עניין ורלוונטיות ללומדים בגיל בית-הספר היסודי. חשוב ששיעורי העברית יזמנו מגוון רחב של התנסויות בקריאה, בכתובה, בהאזנה ובדיבור, כדי שלתלמידים תהיה ההזדמנות ללמוד את כל אופניו השפה תוך כדי שימוש בהקשרים שונים ומגוונים. ההקשרים נועדו להבטיח שלא תהיה הוראה 'מרשמית' של סוגי טקסטים וידע מטא-לשוני כנושאים בפני עצמם (תכנית לימודים בחינוך לשוני עמ' 23).

לפיכך, יש לתכנן במשך שנת הלימודים **יחידות הוראה** שתיצורנה מסגרת הקשרית **להוראה מפורשת של מיומנויות, אסטרטגיות, ידע לשוני ואוצר מילים**. הנושאים צריכים להתאים לרמת התלמידים בכיתות ה'–ו', והם יכולים להיבחר בשל הזיקה שלהם לייחודיותו של בית-הספר, לנושאים השנתיים, לתחומי הדעת הנלמדים, לתרבות ולמורשת היהודית ולעולמם של התלמידים ותחומי העניין שלהם.

דוגמאות לנושאים ולתכנים ביחידות ההוראה:

חגים – מזמנים הוראה מגוונת ורלוונטית לחיי התלמידים.

ייחודו של יוצר – בין שניים לשלושה יוצרים במהלך השנה.

יצירות ספרות לסוגיהן, כגון שירים, אגדות, מעשיות, סיפורי הרפתקאות, סיפורים המתמקדים בחברת הילדים ועוד, כמומלץ בתכנית הלימודים בפרק העוסק בספרות ובנספח הכולל את רשימת יצירות הספרות להוראה.

נושאים בית-ספריים, כגון: איכות הסביבה.

נושאים הקשורים למעגל השנה, כגון: תופעות טבע בעונת החורף.

נושאים המופיעים בספרי הלימוד ובתכנים של הסביבות הדיגיטליות.

תחומי העניין של התלמידים בכיתה, כגון: בעלי חיים (חיות מחמד, עופות וכדומה), תחביבים.

התבססות על הנושאים הנלמדים בתחומי הדעת האחרים, כגון: גיאוגרפיה ומדעים. בנושאים אלה אפשר להרחיב באמצעות לימוד של טקסטים נוספים על אלה שבספרי הלימוד, הנלקחים ממקורות שונים, כגון: אנציקלופדיות לילדים, כתבי עת, ספרי מידע.

לבחירת הנושאים של יחידת ההוראה יש השפעה על עולמות השיח ועל בחירת סוגי הטקסטים ומטען הידע הלשוני שיהיו במוקד ההוראה. על כן על הבחירה להיות מושכלת. בחירה מזדמנת עלולה לגרום לאובדן האיזון בין מטרות השפה.

חלק מן הנושאים הללו מזמנים תהליכי הוראה-למידה הממוקדים בעולם שיח אחד בלבד. למשל: העיסוק ביצירותיו של יוצר יתנהל ברובו במסגרת עולם השיח של הספרות, ויזמן תהליכי הוראה-למידה הממוקדים בטיפוח אהבת הספרות והבנתה, ובכישורי השפה הנדרשים לשם כך. נושא בעל זיקה לתחום דעת, כמו מדעים, יזמן תהליכי הוראה-למידה הממוקדים בכישורי שפה הנדרשים בעולם השיח העיוני. לעומת זאת, נושאים אחרים יכולים לזמן לימוד הממוקד בעולם שיח אחד בלבד – מצד אחד, ולימוד המשלב כמה עולמות שיח – מצד אחר, על-פי שיקול דעתם של המורים. למשל: את מועד ט"ו בשבט אפשר לקשור להוראה של השיח עיוני בלבד, שבו ממוקדת ההוראה בהיבט מסוים של המועד, כגון: הצומח בארץ ישראל; מצד אחר, יכולים המורים לשקול לשלב לצד הטקסטים העיוניים גם הוראה של טקסטים מעולמות שיח אחרים, כגון: שירים, סיפורים ואגדות, כדי להאיר היבט נוסף של הנושא הנבחר. המורה תשקול על-פי דעתה איזו סוגה להציב במוקד ההוראה ואילו סוגות יהיו ברקע. בכל מקרה, חשוב שהמורה תשקול את בחירותיה על-פי מטרות השפה שהציבה לעצמה, ותדאג לתכנן את ההוראה באופן שיזמן לתלמידים התנסויות חוזרות לשם ביסוס הידע הלשוני. לשם כך כדאי לתכנן מראש את ההתמקדות בסוגה, בעולם השיח, באופנות או בטקסט שיאפשרו את ההתנסויות הללו.

הוראה מכוונת מטרה

בשיעורי העברית יש לקבוע מטרות מפורשות בתחום הוראת השפה, לכל שיעור ולכל יחידת הוראה. יחד עם זאת, יש לזכור, כי תלמידים לומדים בדרכים מגוונות, הן באמצעות הוראה מפורשת ממוקדת מטרה, והן תוך כדי התנסויות שהמורה מזמנת בסביבה הלימודית. לכן, ככל שההתנסויות תהיינה מגוונות ועשירות יותר, תהיה לתלמידים הזדמנות לשכלל את כישוריהם הלשוניים גם מעבר למטרות הספציפיות שבהן מתמקדת ההוראה בשיעור מסוים. המטרות בתחום השפה נגזרות מתכנית הלימודים, ונקבעות על-פי הישגים הנדרשים בכל שכבת גיל ומנתוני ההערכה על מה שהתלמידים כבר יודעים.

להלן דוגמאות למיומנויות ולאסטרטגיות אפשריות להוראה:

זיהוי והבנת תפקידים של האמצעים האמנותיים ביצירה, קריאה מרפרפת סורקת לצורך איתור מידע מבוקש, חזרה מושכלת אל הטקסט לאיתור מידע מפורש, אסטרטגיות להבנת מילים לא מוכרות מתוך הקשר, הבנת תפקידן של תופעות לשוניות בטקסט, בקרה עצמית בתהליכי קריאה או כתיבה, השתתפות בשיחה ובדיון תוך כדי הקשבה ותגובה הולמת לדברי אחרים, השתלבות בדיבור על-פי המוסכם וכדומה. האסטרטגיות לקוחות מעולמות שיח מגוונים ומתכניות לקידום ערוצי שפה שונים. פעולות ההוראה יתוכננו בהתאם להקשר התוכני של הטקסטים הנלמדים ביחידה באופן שיתרום להבנתם של הטקסטים ולהרחבת משמעותם עבור הילדים. כלומר, כישורי השפה – אסטרטגיות ההבנה וההבעה, מטען הידע הלשוני ואוצר המילים שנבחר להוראה – יילמדו תוך כדי הוראת התכנים שבהם עוסקת היחידה. כך יבינו התלמידים כשישורי השפה אינם נלמדים כך סתם לשם תרגול, אלא לשם חיזוק יכולתם לממש את מטרותיהם הלימודיות והחברתיות.

יחסי הגומלין בין מטרות השפה השונות

הדיבור, ההאזנה, הקריאה והכתיבה – כל אחת מפעולות אלה עשויה לשמש באופן עצמאי מטרות להוראה, ועם זאת, רבים יחסי הגומלין ביניהן, והן מפרות זו את זו. **הוראת שפה היא פעולה מורכבת:** מצד אחד, יש לשלב בין מטרות הלשון השונות, כפי שהן משולבות במציאות, בשימוש האוטנטי בשפה; ומצד אחר, חשוב להבחין בין המטרה העומדת במוקד ההוראה לבין הפעילויות הנוספות המשמשות רקע או אמצעי שתומך במטרה.

דוגמאות לקשרים תומכים בין קריאה לבין כתיבה ולבין שיח דבור:

- א. ביחידת הוראה שמטרתה המרכזית היא קידום **תהליכי קריאה** בטקסטים, תתוכנן הוראה מפורשת של דרכים להבנת הרעיונות הגלומים בטקסטים, יורחב אוצר המילים הנדרש, ויוצגו המבנים הלשוניים המשפיעים על הבנת הטקסטים. אך על הלמידה לכלול גם **שיח דבור** על הרעיונות וגם **כתיבה** של משימות. הכתיבה והשיח הדבור במקרה זה הם **האמצעים התומכים** במטרה המרכזית, שהיא קידום תהליכי הקריאה של טקסטים.
- ב. ביחידת הוראה שמטרתה המרכזית היא **קידום תהליכי כתיבה**, כגון כתיבת טקסט המביע עמדה בסוגיות חברתיות-תרבותיות בזיקה לטקסט שנקרא או לנושא הנלמד ביחידה, יושם דגש על הוראה מפורשת של

אסטרטגיות כתיבה: תכנון הכתיבה דרכי ניסוח, רכיבי מבנה בטקסט וידע תחבירי נדרש. אך עם זאת, יכללו תהליכי הלמידה גם **קריאה של טקסטים** כדי לזהות דרכי כתיבה של מחבר מיומן, וכדי להעשיר את התוכן של תוצר הכתיבה. קידום תהליכי הכתיבה יכול לכלול גם שיח לימודי למטרות של סיעור מוחין בטרם הכתיבה, ושיח רפלקטיבי לגיבוש תובנות על היבטים שונים בכתיבה (בסיום היחידה). הקריאה והשיח הדבור במקרה זה הם **אמצעים התומכים** במטרה המרכזית של קידום תהליכי כתיבה.

ג. ביחידת הוראה המתמקדת בקידום **השיח הדבור**, תתוכנן הוראה מפורשת של ההיבטים הנדרשים לשיח דבור ברור ובהיר, אך יהיו מעורבים בה גם מהלכי **קריאה** לצורך איסוף מידע מתאים לנושא השיח, ומהלכי **כתיבה** לתכנון השיח. הקריאה והכתיבה במקרה זה ישמשו **אמצעים התומכים** במטרה המרכזית שהיא קידום השיח הדבור. **חשוב שהפעילויות יצרו רצף הגיוני וברור בין חלקי יחידת ההוראה.**

הוראת הידע הלשוני

תכנית הלימודים מציגה שתי דרכים להוראת הלשון: **מהטקסט אל הלשון, ומהלשון אל הטקסט.**

הוראה מן הטקסט אל הלשון: במסגרת יחידת ההוראה שנקודת המוצא שלה הוא נושא בעל תוכן, עיקר לימוד הלשון ייגזר מן הטקסטים שנבחרו להוראה וממאפייניהם הלשוניים הבולטים. למשל: תהליך הוראה של כתיבת טקסט עיוני יאפשר הוראה מתוכננת ומפורשת של מילות קישור הנחוצות כדי ליצור טקסט לכיד, וכן סימני פיסוק מתאימים. על-פי גישה זאת, אף-על-פי שהוראת רכיבי הלשון מזדמנת מתוך הטקסטים, חשוב שההוראה תהיה מתוכננת ומפורשת. כלומר, אפשר אמנם למצוא בטקסט תופעות לשוניות שחשוב לעמוד עליהן, אולם המורה תדע מראש אילו מתוכן היא בוחרת ללמד ומדוע, כיצד לעשות זאת, ואיך לבסס את הבנת התופעות האלה ואת השימוש בהן במקומות אחרים ובהזדמנויות נוספות.

הוראה מעין זאת של הידע הלשוני תורמת אף להבנת הטקסט. בבחירת הנושאים מתחום הלשון על המורה להביא בחשבון את הנדרש על-פי תכנית הלימודים בכל שכבת גיל. תכנון מוקפד של יחידות הוראה לאורך השנה יכול את כל הנושאים הלשוניים הנדרשים על-פי הישג מס' 8, ועמודים 69 – 73 בתכנית הלימודים.

הוראה מהלשון אל הטקסט: גישה זאת מזמנת תכנון של יחידות הוראה שנקודת המוצא שלהן היא נושא בלשון, כגון: שמות תואר. גם לימוד זה מחייב הוראה בליווי טקסט, כלומר, קריאה וכתיבה של טקסטים שבהם שכיחה התופעה הלשונית הנלמדת. גם במקרה זה בהוראת הנושא הלשוני יודגש התפקיד שהוא ממלא בטקסט, למשל: תרומת שמות התואר להבנת טקסט נתון. על-פי גישה זאת, ההתייחסות לידע בלשון היא שיטתית. בהוראה זאת יש להקפיד על הקשר בין צורה (מבנה מילה, מבנה תחבירי, מבנה טקסטואלי) לבין משמעות. לדוגמה: בכתבות עיתונאיות נפגוש לעתים צורות לשוניות כאלה:

“נודע שראש הממשלה ביצע את החלטות מבקר המדינה”

המשפט כתוב בלשון סביל הן מבחינה צורנית והן מבחינה תוכנית. חשוב להסב את תשומת לב הילדים שאין מדובר בבחירה שרירותית. הבחירה ודאי משרתת את מטרותיו של הכותב,

את מה שרצה להביע. יכול להיות שהכותב בחר בצורה לשונית זאת כי: אולי לא רצה שיידעו מי מסר את המידע ועל כן נכתב "נודע", אולי באמת לא יודעים מי פרסם את המידע הזה, או שאולי לא חשוב מי פרסם את המידע. במקרה זה חשובה הידיעה על הפעולה שהתבצעה. חשוב להבין את משמעות צורת הסביל בהקשר זה גם ככותב וגם כקורא.

התבססות על הישגי הלומדים

פעולות ההוראה יתוכננו בהתאם לצורכי התלמידים ובהתאם לשונות בכיתה. במהלך השנה יאסוף הצוות החינוכי מידע על תפקוד הלומדים בתחום השפה באמצעות מגוון של כלי הערכה. הכלים העומדים לרשות הצוות החינוכי להערכת הלומדים הם מבחני המיצ"ב (פנימי וחיצוני) ומאגרי המשימות שפותחו על-ידי הראמ"ה, משימות הערכה שפותחו בשנתיים האחרונות על-ידי האגף לחינוך יסודי והמזכירות הפדגוגית (לכיתות ג' ו-ד), וכן באמצעות כלי הערכה פנימיים שפותחו על-ידי הצוות החינוכי בבית-הספר.

כלי הערכה מסוג זה מאפשרים למורים לקבל נתונים מעודכנים על הידע של תלמידי שכבת הגיל, ולהתוות על בסיס נתונים אלה יעדים לקידום הידע, בהתאם לדרישות התחום המופיעות בתכנית הלימודים וביעדי המשרד לשנת הלימודים תשע"ב.

מאחר שרמת ההישגים של התלמידים שונה, יש להיעזר בתכנון הוראה דיפרנציאלי, כדי להתאים את מהלכי ההוראה לצורכי התלמידים.

בתכנון הוראה דיפרנציאלי יש להפעיל שיקול דעת:

- בבחירת הטקסטים להוראה על-פי רמת הקריאות שלהם, מבחינת מורכבותם, אורכם וההיצג הגרפי שלהם.
- בבחירת המטלות הניתנות לתלמידים, תוך התחשבות בלשון המטלות ובמידת מורכבותן.
- בשימוש במסגרות למידה-הוראה שונות: הוראה במליאה, הוראה לקבוצות תלמידים במסגרת השיעור בכיתה או במסגרת השעות הפרטניות.
- בבחירת הסוג ומידת התיווך הנדרשת עבור הקבוצות השונות של הלומדים, ובבחירת מהלכי ההוראה המתאימים לקבוצות אלה.
- בבחירת המיומנויות והאסטרטגיות שנדרש בהן קידום על סמך נתוני הערכה.

יש לשים לב, שהתלמידים החלשים בכיתה לא ימשיכו לפעול ברמות החשיבה הנמוכות ביותר. יש להתאים להם את מידת התיווך המתבקשת, כדי שגם תלמידים חלשים יחסית יוכלו להסתייע בו ולפעול ברמות חשיבה מסדר גבוה (כגון השוואה, הנמקה, הכללה ועוד).

ארגון שעות העברית במשך שנת הלימודים

להוראת עברית כשפת אם מוקדשות בכיתות ה' 7 ש"ש.

להוראת עברית כשפת אם מוקדשות בכיתה ו' 6 ש"ש.

בתכנון פעולות ההוראה מומלץ לחשוב על המשקל היחסי של כל אחת מן המטרות הנדרשות על-פי תכנית הלימודים בחינוך הלשוני (תשס"ג).

שיקול דעת אפשרי:

- בעת התכנון השנתי של מטרות ההוראה בשיעורי עברית מומלץ, שצוות המורים יחשוב על המשקל היחסי של העיסוק בעולם השיח הספרותי בהשוואה לעיסוק בעולם השיח העיוני, ובהשוואה לעיסוק בעולם השיח מן המקורות היהודיים.

- יש לחשוב על המשקל היחסי של מטרות השפה השונות לקידום כל אחד מן התהליכים: תהליכי קריאה, תהליכי כתיבה, מיומנויות נדרשות לשיח הדבור והוראת ידע בלשון.
- יש לשלב הוראה של מיומנויות תקשוב לקידום יעדי השפה.
- שיקול הדעת בתכנון פעולות ההוראה יכול גם תכנון מושכל של שימוש בספרי לימוד ובחומרי הוראה נוספים גם כאלה הלקוחים מסביבה אינטרנטית. יש לחשוב על אופן השימוש ביחידות ההוראה לצד ספרי הלימוד האישיים של התלמידים, המקראות או מקורות מידע נוספים בסביבה הלימודית. לעתים אפשר לעבות את יחידות ההוראה באמצעות הטקסטים המצויים במקראה, ולעתים תצטרף היחידה להוראה של כמה טקסטים מתוך ספרי הלימוד.
- שפה נלמדת בהקשר שבו משתמשים בה. לכן חשוב מאוד להקפיד על הוראה/הקניה של כישורים לשוניים גם במקצועות הלימוד האחרים ולא רק בשיעורי העברית. כישורים אלה בתחומי הדעת השונים מסייעים להבנת הטקסטים האופייניים לתחום, ומחזקים את כישורי הלמידה הדרושים ללומד העצמאי.
- בשיעורי העברית יש להקצות זמן לעידוד הקריאה ההנאה, לשיח על ספרים, להיכרות עם סופרים ועם ספרי קריאה לילדים, לקריאה בעיתונים ובסביבת המחשב.

פיתוח סביבה לימודית עתירת שפה

- הסביבה אמורה לעודד אקלים של סובלנות לדעות שונות ולסגנונות למידה שונים, ולכן עליה להיות עשירה ומגוונת גם במקורות מידע וגם בסוגים של הפעולות ומטלות לימודיות. חשוב שהסביבה הלימודית תייצג גם תוצרים שהם פרי עמלם של התלמידים. חשוב שהסביבה תאפשר שיתוף פעולה בין התלמידים לבין עצמם ובין תלמידים למורים, תוך כדי שימוש בחומרי למידה שונים, בספרים, במחברות ובאמצעים טכנולוגיים. הסביבה צריכה להתאפיין בצורות ארגון שונות: למידה במליאה, עבודה פרטנית, עבודה בזוגות ועבודה בקבוצות.
- סביבת הלמידה תכלול חומרי למידה מגוונים, התומכים ביחידת ההוראה הנלמדת באותה עת. חומרי למידה אלה ישתנו בהתאם ליחידות ההוראה הנלמדות ויכללו: ספרי קריאה מגוונים בנושאים ברמות קריאות שונות סוגות ומאפייני כתיבה מגוונים.
 - ספרי יעץ שיעשה בהם שימוש במהלך הלמידה ביחידות ההוראה השונות, בהתאם לצרכים וליעדים.
 - אמצעים דיגיטליים/טכנולוגיים ומקורות מידע דיגיטליים, שיש לשלבם באופן שגרתי בהוראת האסטרטגיות והמיומנויות בחינוך הלשוני.
 - מאגר של מטלות להתנסות עצמית של הלומדים, לשם קידום והעמקת הכישורים האורייניים הנדרשים.
 - תמונות, עיתונים, משחקים לימודיים, מפות וכל מקור מידע מכל סוג שהוא שיכול לתמוך בלמידה, לגוון ולהעשיר אותה.

לסיכום

כל העקרונות שהוצגו נגזרו מתכנית הלימודים של החינוך הלשוני, מתוך מטרה לשפר את הוראת השפה ואת הישגי התלמידים. מומלץ למורים לשלב עקרונות אלה בתכנון פעולות ההוראה בהתאם לצורכיהם ועל-פי שיקול דעתם.

אין לראות בעקרונות אלה "כזה ראה וקדש", אלא "כזה ראה וחדש".

ניתוח וייעול של תהליכי קריאה – קידום הדיוק והשטף

תלמידים בכיתות ה'–ו' אמורים לשלוט בתהליכי הקריאה הבסיסיים, לזהות ולפענח מילים ביעילות, כלומר, במדויק ובמהירות. מרבית הטקסטים שהם קוראים בבית–הספר כבר אינם מנוקדים, והקוראים המיומנים בכיתה ה'–ו' מצליחים לזהות מילים בטקסט ביעילות בהסתמך על המורפולוגיה (מבנה המילים), על תחביר המשפטים ועל המשמעויות. זיהוי המורפולוגיה של המילה הופך להיות התהליך המרכזי שבעזרתו מצליחים הקוראים לפענח מילים לא מנוקדות.

יחד עם זאת, חשוב לשמר את יכולתם של התלמידים להשתמש בידע הפונולוגי (הניקוד) כאשר הם נתקלים במהלך הקריאה במילים מנוקדות שאינן שכיחות או שאינן מוכרות. הקריאה המדויקת על-פי המידע הפונולוגי נחוצה במיוחד בקריאת שירה וטקסטים מקראיים, וכן בקריאה בפני קהל, כגון בטקסים. השליטה בתהליכים הבסיסיים של הקריאה – שטף ודיוק – חיונית, שכן, זיהוי יעיל של מילים מאפשר לקורא להפנות את משאבי הקשב שלו לתהליכים הגבוהים/המורכבים יותר של הקריאה מבלי להתעכב יתר על המידה על הפענוח.

תלמידים שטרם למדו לעשות שימוש יעיל בצופן האלפביתי לקריאה מדויקת או שוטפת זקוקים להוראה מתאימה, ובמקרים מסוימים נדרשת היוועצות עם גורמים מומחים.

פעולות הוראה של מורי השפה לקידום תלמידים מתקשים

תהליכי איתור

אפשר לאתר את קבוצת התלמידים המתקשים, שטרם השלימו את תהליך רכישת הקריאה (בממדים של דיוק ומהירות קריאה) באמצעות משימת הערכה של סוף כיתה ד' בראשית שנה בכיתות ה' או באמצעות תוצאות מבחן מיצ"ב פנימי (של כיתה ה') בראשית כיתה ו'. כלים נוספים כמו ערכת מעק"ב ואבחון דינמי מאפשרים מיפוי וזיהוי נקודות החוזק והחולשה של התלמידים המתקשים.

□ רצוי להקצות זמן, במסגרת השעות הפרטניות, לאיתור המתקשים ולאפיון הקשיים שלהם. בכל מקרה, אין להזמין לקרוא לפני כלל הכיתה לשם אבחון קריאתם.

בניית תכנית

□ גיבוש תכנית ייחודית לקידום התלמידים המתקשים, בהסתמך על ניתוח ממצאי כלי ההערכה – אפשר להיוועץ לצורך זה במורת השילוב ובגורמים נוספים בבית–הספר.

□ הקצאת זמן לקידום קבוצת התלמידים המתקשים (במסגרת שעות ההוראה בשיעורי העברית ובאמצעות שעות פרטניות), כדי שהתכנית המקדמת תתבצע באופן אינטנסיבי ושיטתי.

מעקב

□ ביצוע מעקב שוטף ומתועד אחר התקדמות תלמידים אלה.

□ עריכת שינויים בתכנית הטיפול לפחות פעמיים בשנה, על בסיס המעקב השוטף.

המלצות לדרכי הוראה

- שיתוף התלמידים המתקשים בפרופיל הקריאה שלהם, תוך זיהוי יחדיו של הגורמים המשפיעים על יעילות קריאתם (מאפיינים וקשיים אישיים, סוג הטקסט והמבנה שלו, וכן המטלה שלשמה הם קוראים), במטרה לפתח אצלם חשיבה רפלקטיבית והבנה מטא-קוגניטיבית.
- הכוונה מפורשת למטרת הקריאה בטקסט (התמקדות בהפקת משמעות ולא רק בפענוח מדויק של מילים).
- הכוונה מפורשת להתאמה בין מטרת הקריאה בטקסט לסוג הקריאה הנדרש (קריאה מרפרפת, קריאה סורקת, קריאה מעמיקה).
- הפעלת בקרה על טעויות קריאה על בסיס המידע המורפולוגי - צורת המילה, תחביר המשפט והמשמעות, ותיקון הטעות בהסתמך על כל אלה ובהסתמך על המידע הפונולוגי - הניקוד, אם הטקסט מנוקד.

פיתוח שטף הקריאה

- הקצאת זמן לקריאה בכיתה ועידוד הקריאה בבית, תוך סיוע בבחירת ספרים וטקסטים מתאימים לרמת הקריאה של הילד.
- עידוד התלמידים להאיץ את קצב קריאתם, באמצעות הכוונה לקריאה חוזרת של הטקסט או של חלקיו.
- הכוונה לקריאה שוטפת של הטקסט על-פי היחידות התחבריות שלו.
- מדידת זמן הקריאה, כדי לשקף לתלמידים את ההתקדמות בקצב קריאתם.
- קריאה של טקסטים קלים ואפילו מוכרים כדי להתמקד בחיזוק השטף והדייק.

פיתוח תהליכי פענוח יעילים

- העיסוק המפורש באבני היסוד החסרות יהיה חלק מהפעילות הכוללת בלשון, באמצעות טקסטים המותאמים לרמת התלמידים.
- פיתוח תהליכי פענוח יעילים באמצעות הצגה מקדימה של מילים לא מוכרות טרם קריאת הטקסט, כדי שהתלמידים יתנסו בפענוח, הן על בסיס הישענות על הניקוד במקרה שהמילה מנוקדת, והן על בסיס מורפולוגיה, במקרה שהמילה אינה מנוקדת.
- הכוונה לשימוש במיומנות של פירוק המילה לשם קריאה מדויקת שלה (פירוק פונולוגי או מורפולוגי).
- עידוד **הבקרה העצמית** במהלך קריאת טקסטים. המורים יכוונו את התלמידים לזהות בעצמם את טעויות הקריאה שלהם על סמך ההקשר, ולתקן בעצמם את הטעויות באמצעות הסתמכות על הידע הפונולוגי, המורפולוגי, התחבירי והסמנטי שהם כבר רכשו.
- שילוב מטלות כתיבה הכוללות את המילים הנלמדות, במטרה לחזק את הידע האורתוגרפי והמורפולוגי של המילה.

האזנה

- עידוד התלמידים להאזין לטקסטים המותאמים לגילם בתחומי עניין שונים, במטרה למנוע את הרחבת הפער השפתי בינם לבין בני כיתתם. הקראת הטקסטים יכולה להיעשות על-ידי מורים, עמיתים, הורים, חונכים או באמצעים דיגיטליים/טכנולוגיים שונים.
 - בתחומי דעת שונים, שבהם הקושי מונע מהתלמידים לבצע משימות כתובות, חשוב שהתלמידים יאזינו להקראה קולית של הטקסט.
- האזנה לטקסט ברמת קריאות המתאימה לרמת הקריאה של הילד יכולה להיות שלב המקדים את הקריאה העצמית של הילד באותו טקסט, כדי לחזק את השטף והדיוק בקריאה.

אבחון בידי גורם מומחה

- במקרים שבהם ההתייחסות המיוחדת אינה מובילה לשינוי משמעותי ביכולת הקריאה של התלמידים, מומלץ להפנותם לאבחון של איש מקצוע מתאים.

התנסויות של תלמידים מתקשים

- התלמידים יתנסו בקריאה של מגוון טקסטים ברמת קריאות התואמת את רמת הקריאה שלהם (ברמת הנאה וברמת הוראה) על מנת למנוע תסכול ולאפשר תהליכי למידה יעילים.
- תלמידים אלה זקוקים לקריאה מרובה במיוחד (בניגוד לנטייה לצמצם להם את זמן הקריאה). חשוב שהקריאה תתרחש הן בכיתה והן בבית.
- התלמידים יתנסו בקריאות חוזרת ונשנות של טקסטים כחלק מפיתוח שטף הקריאה.

תקשוב

אתרים ולומדות:

אפשר להיעזר באתרים ובלומדות העוסקים בפיתוח וביעול של תהליכי קריאה במדדים של דיוק ושטף. בין האתרים אפשר למנות את 'שטף קריאה' (מטח) ואת הפרק העוסק בתופעות ייחודיות באתר 'גמבה' (מטח). בין הלומדות אפשר למנות את 'תולעת ספרים'. לצורך האזנה לספרים אפשר להיעזר באתרים המציעים ספרי אודיו בעברית לילדים ולנוער באתר 'גלים'.

כלים מובנים:

אפשר ליצור טקסטים ממוחשבים על גבי מצגת POWER POINT, ולהשתמש בפקודת ה'תזמון' על מנת להאיץ את קצב הקריאה של התלמידים.

הפקת משמעות מטקסטים מעולם השיח העיוני

בכיתה ה'-ו' גדלה מידת חשיפת התלמידים לטקסטים מעולם השיח העיוני. התלמידים פוגשים טקסטים המכילים מידע לא רק בשיעורי עברית, אלא גם בתחומי הדעת השונים (מולדת, חברה ואזרחות, מדע וטכנולוגיה ותחומים נוספים). הטקסטים ארוכים ומורכבים יותר, ולעתים קרובות הם בלתי רציפים. קריאה של טקסטים אלה ולמידה מהם מערבת תהליכים ברמות שונות: הבנת משמעות המילים, עיבוד תחבירי של המשפטים, זיהוי קשרים לוגיים מפורשים בין חלקי הטקסט, הקשת היקשים כדי להבין קשרים שאינם מפורשים בטקסט, הבנת רעיונות משתמעים, טענות ומסרים עיקריים, השוואה בין רעיונות ופרטי מידע, הבנת תפקידים של רכיבי מבנה, ועוד. בגיל זה נדרש התלמיד למזג מידע ממקורות שונים גם בסביבה המקוונת, שבה מאופיינים הטקסטים הדיגיטליים בריבוי היציגים.

אופיים המורכב של הטקסטים לצד ההתנסות המגוונת והמרובה הנדרשת מהלומד, מחייבים את הקוראים לשכלל את יכולתם להפיק מהם משמעות. חלק מהתלמידים מפיקים משמעות באופן אינטואיטיבי ועצמאי, וכך גם רוכשים את אסטרטגיות הקריאה. אך ישנם תלמידים הזקוקים להוראה מפורשת ולהתנסות מרובה. לכן הקניית האסטרטגיות צריכה להיעשות באופן מובנה ומפורש בשיעורי השפה. בתחומי הדעת האחרים חשוב ללמד את התלמידים להבנות משמעות גלויה ומשתמעת מן הטקסטים, תוך הישענות על מאפייני השפה ועל התוכן של הטקסטים הנלמדים בתחום הדעת.

הפרקים הרלוונטיים ליעד 'הפקת משמעות מטקסטים מעולם השיח העיוני' מצויים בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני (עמודים 22-47, 74-76).

ציוני הדרך המפורטים בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני עד סוף כיתה ו' יהיו מטרות ההוראה עבור תלמידי כיתה ה'. ואילו ציוני הדרך עד סוף כיתה ד' יהיו עבורם יעדי תשתית הכרחיים.

עמידה בהישגים הנדרשים על-פי תכנית הלימודים:

הישג נדרש 4: קריאת טקסטים מסוגים שונים ולמטרות שונות (עמוד 86 בתכנית לחינוך לשוני, תשס"ג).

הישג נדרש 5: הפקת מידע ולמידה מטקסטים כתובים מסוגים שונים בתחומי דעת שונים (עמוד 88 בתכנית לחינוך לשוני, תשס"ג).

עקרונות לתכנון יחידות ההוראה ולבחירת הטקסטים

- תכנון יחידות הוראה שנקודת מוצא אפשרית שלהן היא נושא בעל תוכן מעולם השיח העיוני המבוסס על טקסטים עיוניים.

- בחירת טקסטים המתאימים לרמות הקריאה של תלמידי כיתות ה', וכיתות ו' ואף כאלה העשויים לאתגר אותם. חשוב שהטקסטים יהיו מכמה סוגים: טקסטים המכילים מידע וטקסטים למטרות טיעון ושכנוע. חשוב שהטקסטים יהיו משמעותיים עבור התלמידים מבחינת תוכנם, ויכילו תיאורים, דוגמאות והסברים. כל טקסט יהיה באורך של כ-700 מילים, רציף ובלתי רציף, והוא ייבחר מתוך ספרי הלימוד המאושרים על-ידי משרד החינוך לכיתות ה'-ו', או מתוך ספרי לימוד בתחומי הדעת השונים – ספרי מידע, כתבי עת ועיתונים יומיים.
- טקסטים הלקוחים מסביבות האינטרנט יוצגו במידת האפשר כפי שהם מופיעים במקור. הרכיבים הגרפיים יהיו ברורים ומתאימים לגיל (גודל האותיות, תרשימים ואיורים), ויתאימו לרמת הקריאה של הלומד.
- הטקסטים העיוניים בכל יחידת הוראה יהיו תשתית להוראה מתוכננת ומפורשת של אסטרטגיות ומיומנויות הנדרשות לתהליך הפקת המשמעות מטקסטים.
- ניתוח והערכת הטקסט כבסיס לתכנון ההוראה – המורים ינתחו ויעריכו את הטקסט שהם מתכוונים ללמד מבחינת תוכנו – רעיונות מרכזיים מפורשים ומשתמעים, מבחינת המבנה הרטורי שלו וארגונו הגרפי, וכן מבחינת אוצר המילים, המשלב ורכיביו הלשוניים.
- האסטרטגיות והמיומנויות ייבחרו בהתאם להישגים הנדרשים בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני (תשס"ג), ובזיקה למקובל בתחום זה בארצות אחרות, וכפי שמוצג במחקר הבין-לאומי PIRLS, שבו שותפה ישראל מאז שנת 2001.
- מסגרות הלמידה תכלולנה מליאה, קבוצות קטנות – הומוגניות והטרוגניות, והוראה פרטנית בהתאם לצורך.

המלצות לדרכי הוראה

- המורים ילמדו באופן מפורש וגלוי בשיעורי עברית אסטרטגיות להפקת משמעות באופן יעיל מטקסטים בעולם השיח העיוני.
- המורים יבחרו את האסטרטגיות הנדרשות לקריאת הטקסטים על-פי מטרות הקריאה והלמידה, אפיוני הטקסטים, היכרותם את הכיתה ועל בסיס תכנית הלימודים לחינוך הלשוני.
- המורים יבחרו טקסטים מתוך **ספרי הלימוד של תחומי הדעת** הנלמדים, וילמדו באמצעותם בשיעורי עברית אסטרטגיות להפקת משמעות באופן יעיל.
- **המורים מתחומי הדעת** השונים ישלבו בהוראת תוכני התחום הוראה של אסטרטגיות יעילות להפקת משמעות מחומרי הלמידה בהתאם למאפייני תחום הדעת.
- המורים יבחרו מילים וביטויים מתוך הטקסטים הנלמדים, וירחיבו את ידיעות התלמידים על משמעויות המילים, על ההיבט המורפולוגי שלהן (משפחות מילים), ועל השימוש במילים ובביטויים בהקשרים אחרים.
- המורים יבחרו רכיבים לשוניים בולטים בטקסטים הנדרשים להוראה על-פי תכנית הלימודים, וירחיבו את הידע הלשוני של התלמידים על הרכיבים שנבחרו, תוך הדגשת התפקיד שהם ממלאים בטקסט ובהפקת המשמעות ממנו.
- המורים יצינו באופן מפורש את מטרות הקריאה בקול או הדמומה בכיתה ובבית.

הערה: יש להימנע מהפיכת העיסוק באפיוני הטקסט למטרה עיקרית. הדיון במאפיינים נחוץ על מנת לסייע לתלמיד להבין את הטקסט ואת מטרתו ולהפיק ממנו מידע, ולא כמטרה העומדת בפני עצמה.

עיצוב סביבה לימודית

- הסביבה הלימודית תייצג את הנושאים הנלמדים בכיתה, הן בשיעורי העברית והן בתחומי הדעת האחרים, ותכלול טקסטים, ספרי מידע, אוצר מילים רלוונטי ונגישות לסביבה מתוקשבת. חשוב שהתלמידים ישתתפו באיסוף החומרים בנושא הנלמד.

התנסויות של תלמידים

התנסות מרובה:

- ההתנסות העצמית של התלמידים בקריאת טקסטים רציפים ובלתי רציפים (דמומה וקולית) עומדת במרכז ההוראה. לכן, יש להקצות לפעילות זאת פרק זמן משמעותי בבית-הספר ובבית, בהקשר ליחידות ההוראה הנלמדות, הן בשיעורי עברית והן בשיעורים של תחומי הדעת האחרים.

רכישת אסטרטגיות קריאה:

- התלמידים ילמדו להשתמש באופן יעיל במקדמי הארגון שבטקסט למציאת המידע הדרוש: כותרות, פסקות, הדגשים, ופיקו מידע מרכיביו השונים של הטקסט: המלל הכתוב, איורים, צילומים, מפות וגרפים.
- התלמידים יתנסו באופני קריאה שונים על-פי מטרת הקריאה, קריאה סורקת או קריאה מעמיקה, ויתאימו את אופן הקריאה למטרותיה.
- התלמידים יאתרו פרטי מידע ורעיונות מפורשים בטקסט תוך זיהוי קשרים לוגיים מפורשים.
- התלמידים יסיקו מסקנות ויכלילו הכללות, כדי להבין רעיונות המשתמעים מתוך הטקסט, ויאתרו קשרים לוגיים שאינם מפורשים בטקסט, טענות ומסרים עיקריים, וכן ילמדו להבחין בין דעות לעובדות.
- התלמידים ילמדו להעריך/לזהות את עמדת הכותב ואת מטרת הטקסט, יבינו את תפקידם של רכיבי המבנה והמשלב הלשוני, ידעו להביע עמדה מנומקת המתייחסת לכתוב, וליישם את הנלמד מן הטקסט בהקשרים אחרים.
- התלמידים יתנסו במשימות באופן עצמאי, כגון משימות הערכה המכוונות להפקת משמעות מן הטקסט בממדי הבנה מגוונים (משמעות גלויה, משתמעת, הערכה וביקורת).

פעילויות לתלמידים מתקשים

איתור מקורות הקושי

- על המורים לזהות את מקור הקשיים של התלמידים, כגון: קושי בדליית ידע קודם הרלוונטי לטקסט, היעדר ידע קודם מספק, אוצר מילים שאינו מגוון ומפותח דיו, קושי להבין משפטים ארוכים ומורכבים וקושי ביצירת היקשים הנדרשים להבנת המשתמע מן הטקסט. לעתים הקושי נובע גם מהיעדר ניסיון מספיק בקריאה של טקסטים עיוניים ובלמידה מהם.

התאמת הטקסט ודרכי הצגתו לתלמיד

- במידת הצורך מומלץ לשנות את הארגון הגרפי של הטקסט ולהציגו באופן המתאים לתלמידים המתקשים, תוך שימת דגש על אופן העימוד: גודל הגופן, גודל הרווחים, אופן החיתוך/החלוקה לפסקות, שימוש בגרפים נלווים או במיפוי מילולי.
- הבנת הטקסט דורשת מן הקורא לבנות ייצוג מנטלי של המתואר בטקסט. כדאי לעזור לתלמידים לבנות ייצוג כזה בעזרת מיפוי גרפי מסוגים שונים שיתרגם את תהליכי ההכללה והחשיבה.
- במקרים שבהם יכולת הקריאה והפקת המשמעות של התלמידים אינן תואמות לרמת הקריאות של הטקסטים שהתלמידים נדרשים להתמודד אתם במסגרת הכיתה, וגם כאשר שינוי בארגונו הגרפי של הטקסט אינו מוביל לשיפור מתאים, מומלץ לתת לתלמידים טקסטים באותו נושא ברמת קריאות נמוכה יותר, כחלק מתהליך התקדמותם לרמות קריאות גבוהות יותר בעתיד.
- בטקסטים מתוך תחומי הדעת השונים, כמו מולדת, חברה ומדעים, שהקשיים בהם נובעים מתהליך הקריאה, יש לשקול הקראה ראשונית של הטקסט, הבהרה מוקדמת של מושגים מרכזיים, וציון ידע קודם הנדרש להבנת הטקסט.
- קיימים היום אתרים שבהם מוצגים טקסטים עיוניים ברמות קריאות שונות, ובחלקם אפשר להאזין לטקסט או לעמד אותו באופן מתאים.

מסגרות למידה

- אפשר לנצל את השעות הפרטניות לתיווך מקדים לטקסט שיילמד בכיתה.
- במסגרת התיווך יציינו המורים את הצורך בידע קודם של התלמידים, הרלוונטי לטקסט הנלמד, יעסקו באופן ממוקד במשמעות מילים ומושגים, ויסייעו לתלמידים להתמודד עם מורכבות תחברית.
- המורים יבנו את שיעורי העברית באופן שיאפשר הטלת מטלות מתאימות גם על התלמידים המתקשים, ויצרו מסגרת להוראה בקבוצה קטנה ולמידת עמיתים.

מתן מענה לתלמידים המצטיינים

- לתלמידים אשר מתמודדים בקלות עם טקסטים המתאימים לרמת גילם, יש להציע טקסטים באותו תחום תוכן ברמת קריאה גבוהה יותר, ולהפנותם למקורות מידע נוספים.
- מומלץ להטיל על התלמידים מטלות להפקת משמעות ברמה גבוהה של ארגון מידע, פרשנות והיסק, הערכה וביקורת.
- אפשר לכונן את התלמידים המצטיינים להתנסות במגוון של מארגנים גרפיים, ולבקש מהם לדווח על יתרונות המיפוי ועל הדרך להתאים את המיפוי לטקסט.
- המורים יתכננו את שיעורי העברית באופן שיאפשר הטלת מטלות מתאימות על התלמידים המצטיינים.

תקשוב

לשימוש באמצעים טכנולוגיים (מחשב, אינטרנט) במהלך הפקת משמעות מטקסטים בעלי מידע יש יתרון, בשל היכולת להוסיף לטקסט איורים, צילומים, מפות וכדומה, או ליצור קישור לאמצעים כאלה, וכן בשל האפשרות להבליט מקדמי ארגון, רכיבי מבנה ויחסים לוגיים.

הוספת מידע:

- הטקסט העיוני הדיגיטלי מאופיין לרוב בהפניות המיועדות להרחבת הידע בעזרת תמונה, ייצוג גרפי, ערך מילוני או ספרי יעץ (אנציקלופדיה), סרטון ועוד.
- מומלץ להציג לתלמידים טקסטים עיוניים הכוללים הפניות, וללמד אותם לזהות את מקום ההפניה על-פי שינוי צבע / קו מדגיש / שינוי צורת הסמן, וכן להשתמש בהפניה על מנת לרכוש ידע נוסף.
- חשוב להפנות את תשומת לב התלמידים למידת המהימנות והאמינות של המקורות שאותם ציטטו.

הבלטת רכיבי מבנה

- טקסט שנושא מידע הוא לרוב מובנה או ניתן להבניה על-פי הכותרות וכותרות המשנה. מומלץ ללמד את התלמידים להשתמש באפשרות של חלוקה לפסקות, הדגשה, המרה לטבלאות, או לחלופין 'עבודה ברמות', על מנת ליצור מיפוי מילולי וחזותי של המידע.

הוראה ולמידה של יצירות ספרות

"ליצירות הספרות ולטקסטים מן המקורות היהודיים יש מקום מובחן בשיח החברתי. העיסוק בטקסטים משני עולמות שיח אלה מחזק את רגשות ההשתייכות הלאומית והקהילתית, התרבותית והחברתית ותורם לעיצוב הזהות האישית" (תכנה"ל חינוך לשוני, תשס"ג, עמ' 56).

הספרות היפה מעניקה לקוראים חוויות והתנסויות אסתטיות, שבאמצעותן יבינו טוב יותר את עצמם ואת הזולת וטקסטים אחרים מעולם שיח זה. עולם השיח הספרותי כולל מגוון סוגות ותת-סוגות, המאופיינות באמצעים אמנותיים צורניים ורטוריים ייחודיים. לפיתוח ולגיבוש מטרות קריאה אלה נדרשת הוראה מפורשת. הפרקים הרלוונטיים ליעד 'הפקת משמעות מטקסטים מעולם השיח הספרותי' מצויים בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני (עמודים 55-65, 74-76).

באחרונה הורחבה תכנית הלימודים בתחום הוראת הספרות. בנספח 'יצירות ספרות להוראה' שבאתר התכנית נוספו רשימות של יצירות ספרות במעגלים שונים של בחירה, כולל יצירות שחובה ללמד (יצירות מרשימת הליבה). כן נוספו עקרונות והתוויות לשיקול דעת המלווים את הבחירה.

כתובת האתר:

il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/Chinuch_Leshoni/YezirutSafrutLhorhaa/EkronotManchim.htm

יש לבחור את הטקסטים על-פי העקרונות המפורטים במסמך.

אמנם, התכנית תהפוך מחייבת באופן מדורג החל משנה"ל התשע"ג, אולם שנת הלימודים הנוכחית היא שנה של הטמעה ולמידה מתוך התנסות, ולכן חשוב להשתדל לפעול לפי ההנחיות עד כמה שאפשר השנה. בכל מקרה, יש לבחור ביצירות מסוגים שונים – שירים, סיפורים, מקורות יהודיים, ספרים שלמים – וכן למקד את ההוראה סביב יוצר וסביב סוגה ספרותית.

ההישגים הנדרשים בתחום הספרות מפורטים בתכנית הלימודים, ועיקרם אלה:

הישג נדרש 4: קריאת טקסטים מסוגים שונים ולמטרות שונות (עמוד 86 בתכנית לחינוך לשוני, תשס"ג).
הישג נדרש 6: קריאה של יצירות ספרות מתקופות שונות, התייחסות פרשנית להיבטיהן הרגשיים, הערכיים, האסתטיים והחברתיים – תרבותיים (עמוד 90).

יש לעמוד בהישגים הנדרשים על-פי התכנית.

ציוני הדרך המפורטים בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני עד סוף כיתה ו' יהיו מטרות ההוראה עבור תלמידי כיתה ה', ואילו ציוני הדרך עד סוף כיתה ד' יהיו עבורם יעדי תשתית הכרחיים.

עקרונות לתכנון יחידות ההוראה ולבחירת הטקסטים הספרותיים

- תכנון יחידות ההוראה מנקודות מוצא שונות כגון: נושא התוכן, סוגה, יוצר, מוטיב מקשר בין יצירות.
- בחירת יצירות ספרות המתאימות לרמות הקריאה של תלמידי כיתות ה'-ו' ואף יצירות שיאתגרו אותם. היצירות ייבחרו על-פי רשימת היצירות להוראה (הנספח לתכנית הלימודים), מתוך מקראות וספרי לימוד מאושרים על-ידי משרד החינוך לכיתות ה'-ו' ומתוך ספרי קריאה. בשלב זה של הטמעת תכנית הליבה בספרות יש לשים לב, שהרשימות כוללות יצירות שחובה ללמד (יצירות הליבה), וככל האפשר כדאי ללמד

- גם יצירות מתוך המעגל השני של הבחירה, היצירות המומלצות, וכן רשימה של יוצרים שחשוב לבחור מתוכם לייחודו של יוצר'.
- בהוראת יצירות הספרות יינתן מקום מרכזי לטיפוח חוויית הקריאה וההנאה האסתטית מן היצירה הספרותית (ראו להלן – **פיתוח עמדה אסתטית לקריאה טקסטים ספרותיים**).
- יצירות הספרות בכל יחידת הוראה יהיו תשתית להוראה מתוכננת ומפורשת של אסטרטגיות ומיומנויות הנדרשות להבנת ספרות, לקריאה ולהפקת משמעות מטקסטים ספרותיים.
 - האסטרטגיות והמיומנויות ייבחרו בהתאמה להישגים הנדרשים בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני (תשס"ג) ובהתייחס למחקר הבין-לאומי ה-PIRLS.
 - עם זאת, יש להימנע מלהפוך את הקריאה ביצירה הספרותית לאמצעי להוראת לשון (והבנת הנקרא). אל לה להיות אך ורק כלי שרת של נושאי לימוד או של תחומי דעת שונים (מתוך תכנה"ל לחינוך הלשוני, תשס"ג).
 - מסגרות הלמידה תכלולנה מליאה, קבוצות קטנות, הומוגניות והטרוגניות, והוראה פרטנית בהתאם לצורך. במסגרות אלה אפשר לערוך שיח על ספרים, להאזין לקריאת המורה או לקריאה באתר.

פיתוח עמדה אסתטית לקריאת טקסטים ספרותיים

- המורים יפעלו כדי שיצירות הספרות המגוונות יהיו חלק בלתי נפרד ממטענם התרבותי והאישי של התלמידים.
- המורים יעודדו את התלמידים להביע את חווייתיהם, את התרשמויותיהם מן היצירה ואת פרשנותם האישית תוך קישור לעולמם. כמו כן, יאפשרו להם לתת ביטוי להזדהות או לאי-הזדהות עם ערכים, עם דמויות ועם אירועים הבאים לידי ביטוי ביצירה.
- המורים יחשפו את התלמידים לקריאה בקול מוטעמת של יצירות ספרות בכיתה, כדי לחוש את ההנאה המלווה קריאה של טקסטים ספרותיים.
- הוראת היצירה הספרותית תהיה מכוונת לפיתוח עמדה אסתטית כלפי הטקסט הספרותי, תוך שימת לב למבע הלשוני, לזיהוי האמצעים האמנותיים ולתרומתם ליצירה, לדרך עיצוב העלילה והדמויות, לגלוי ביצירה ולסמוי בה המאפשר מרחב לפרשנות.

המלצות לדרכי הוראה

- המורים ילמדו באופן מפורש וגלוי אסטרטגיות יעילות להפקת משמעות מטקסטים בעולם השיח הספרותי. המורים יבחרו את האסטרטגיות הנדרשות לקריאת הטקסטים על-פי הנדרש להבנת היצירה על-פי מטרות הקריאה והלמידה, על-פי אפיוני הטקסטים, על-פי היכרותם את הכיתה ועל בסיס תכנית הלימודים לחינוך הלשוני.
- המורים יעוררו את הציפיות של התלמידים לקראת קריאת הטקסט – ידע על התכנים והסוגה ועל התנסויות וחוויית קודמות הקשורות לטקסט הנלמד.

- המורים יכוונו את התלמידים לזהות את התפתחות העלילה, את קשרי הזמן והסיבה בין האירועים, לעקוב אחר קורותיהן של הדמויות, להבין את מניעיהן ולאפיין את הדמויות.
- המורים יבחרו מילים וביטויים מתוך היצירות הנלמדות, ויכוונו את התלמידים להבחין בשימוש הייחודי במילים ובביטויים בתוך הטקסטים. בנוסף, המורים ירחיבו את ידיעות התלמידים על משמעויות המילים, על ההיבט המורפולוגי שלהם (משפחות מילים) ועל השימוש במילים ובביטויים בהקשרים אחרים.
- המורים יעודדו את התלמידים למצוא קשרים בין יסודות בתוך היצירה, ולמצוא קשרים בין היצירה ליצירות אחרות (אינטר-טקסטואליות).
- המורים יעודדו את התלמידים להעמיק ביצירות ספרותיות תוך התבוננות בעצמם, ולשתף אחרים בחוויות שבהן התנסו, שתורמות ממד של פרשנות נוספת להבנת היצירה.
- מומלץ לכוון את התלמידים ליצור 'מסלולים ספרותיים' בעקבות יצירה ספרותית שנלמדה, ולקרוא יצירות נוספות הקשורות לכותב היצירה, לסוג היצירה או לנושא היצירה. בפעילות זו יצרו התלמידים זיקות אינטר-טקסטואליות המעמיקות את הגישה הפרשנית.

הערה: יש להימנע מהפיכת העיסוק באפיוני הטקסט מעולם השיח הספרותי למטרה עיקרית. הדיון במאפיינים נחוץ על מנת לסייע לתלמידים להבין את הטקסט ואת משמעותו, ולא כמטרה העומדת בפני עצמה.

עיצוב סביבה לימודית

- הסביבה הלימודית תייצג את הנושאים הנלמדים בכיתה ותכלול יצירות ספרות ומילונים.

התנסויות של תלמידים

התנסות מרובה

- התלמידים יתנסו בקריאה מרובה (דמומה וקולית) של יצירות ספרות בבית-הספר ובבית.
- התלמידים ידונו במסגרות שונות (במליאה, בקבוצות קטנות) בהיבטים שונים של היצירות שקראו. בדיונים אלה התלמידים ישתפו את עמיתיהם בתובנות ובפרשנויות שלהם על היבטים שונים של היצירה, כגון: הדמויות וביטוי עמדה כלפיהן, היחסים בין הדמויות, רעיונות ומסרים מרכזיים ביצירה וסגנון הכתיבה.

רכישת אסטרטגיות קריאה

- התלמידים יאתרו פרטי מידע ורעיונות מפורשים בטקסט, תוך זיהוי קשרים מפורשים בין אירועים שונים בעלילה.
- התלמידים יסיקו מסקנות ויכלילו הכללות, כדי להבין רעיונות המשתמעים מתוך הטקסט ומסרים מרכזיים ביצירה, כדי לאפיין דמויות ביצירה, וכדי לזהות בה קשרים סיבתיים.
- התלמידים ילמדו לזהות ולהעריך את האמצעים הספרותיים - יזהו את נקודת התצפית שממנה הסיפור מסופר, ויעריכו את התפיסות החברתיות והערכיות המשתמעות מן היצירה.
- התלמידים ילמדו להביע רשמים אישיים מהיצירה, בעל-פה ובכתב, להביע עמדה אישית מנומקת על הדמויות ביצירה ועל היצירה, וכן להביע עמדה ביקורתית על תפיסות חברתיות וערכיות המשתמעות מהיצירה.

- התלמידים יתנסו באופן עצמאי במשימות, כגון: משימות הערכה המכוונות להפקת משמעות מן הטקסט בממדי הבנה מגוונים (משמעות גלויה, משתמעת, הערכה וביקורת).

מתן מענה לתלמידים מתקשים

איתור מקורות הקושי

- על המורים לזהות את מקור הקשיים של התלמידים, כגון: היכרות מועטה עם יצירות ספרות, חסר בידע חברתי-תרבותי רלוונטי והתנסות מצומצמת במצבים החברתיים המתוארים בסיפורים, קושי להבחין במבנה הסיפור, אוצר מילים שאינו מגוון ומפותח דיו, קושי להבין משפטים ארוכים ומורכבים, וקושי ביצירת ההיקשים הנדרשים להבנת המשתמע מן הטקסט.

התאמת הטקסט ודרכי הצגתו לתלמיד

- במידת הצורך, מומלץ לשנות את הארגון הגרפי של הטקסט ולהציגו באופן המתאים לתלמידים המתקשים, תוך שימת דגש על העימוד: גודל הגופן, גודל הרווחים, אופן החיתוך לפסקות ועוד.
- הכוונת התלמידים למיפוי גרפי מסוגים שונים שיתרגם את רצף ההתרחסות בעלילה, כדי לסייע להם לבנות ייצוג מנטלי של המתואר בטקסט.
- במקרים שבהם יכולת הקריאה והפקת המשמעות של התלמידים אינן תואמות את רמת הקריאות של הטקסטים שאתם הם נדרשים להתמודד במסגרת הכיתה, וגם שינוי בארגונו הגרפי אינו מוביל לשיפור, חשוב להציע לתלמידים תיווך מוגבר של המורה בקריאה ובהבנה של הטקסט. כך גם תלמידים אלו יוכלו ליהנות מהחוויה הספרותית יחד עם חבריהם לכיתה, ומתרומתה התרבותית והלשונית של השירה (שהיא בעלת ערך גם אם היא קשה לקריאה עבורם).
- מומלץ להרבות בקריאה בקול של יצירות ספרות בפני התלמידים המתקשים. האזנה ליצירות אלה חושפת לקוראים המתקשים את לשון הספרות ומעניקה להם חוויה אסתטית.

תיווך בקריאת הטקסט

- בהיעדרו של ידע קודם מתאים ומספק (חברתי, או תרבותי), ובהיעדר התנסויות קודמות החיוניות להבנת הטקסט יזמו המורים תהליך של דיון מקדים, הכולל הסבר המרחיב את הידע הנדרש להבנת הטקסט. (פעולת הטרמה).
- עיבוד יצירה ארוכה עלול להעמיס על התלמידים המתקשים. לפיכך, חשוב לאפשר לתלמידים להתמודד עם היצירה באופן הדרגתי – בכל פעם הם יידרשו לעבד חלקים ממנה תוך יצירת קשרים לוגיים הדוקים בין חלקיה.

- במהלך עיבוד היצירה יש לקרב ולהסביר אותה לתלמידים באמצעות שאלות המערבות ממדי הבנה מגוונים – איתור מידע מפורש, הבנת המשתמע מן הטקסט, פרשנות, יישום והערכה (פירוט הממדים מופיע בהישגים מספר 4 ו-6 בתכנית הלימודים, וגם במפרט מבחני המיצ"ב בעברית לכיתה ה'). חשוב שהשאלות יעודדו את התלמידים ליצור קשרים בין משפטים, בין רעיונות ובין חלקי היצירה.

קריאה מוטעמת

- התלמידים המתקשים מאופיינים לעתים גם בקריאה לא מוטעמת. ההנגנה הנכונה מובילה להבנה טובה יותר של הכתוב. ולכן, חשוב ליזום התנסויות מרובות של קריאה בהטעמה בהתאם לאופיו של הטקסט, לסימני הפיסוק (בשירים, בהתאם למקצב) ולתוכן הטקסט. אפשר לשלב מדי פעם קריאה 'תיאטרלית' המבליטה את האינטונציה.

מתן מענה לתלמידים מצטיינים

- לתלמידים אשר מתמודדים בקלות עם יצירות ספרות המתאימות לרמת הגיל, יש להציע טקסטים בעלי רמת קריאות גבוהה יותר או טקסטים בעלי מסרים מורכבים יותר.
- מומלץ להטיל על התלמידים מטלות שמתבקשת בהן הפקת משמעות ברמה גבוהה: ארגון המידע, פרשנות והיסק, הערכה וביקורת.
- מומלץ לכוון את התלמידים ליצור 'מסלולים ספרותיים מלבד אלה שהכירו בכיתה בעקבות יצירה ספרותית שנלמדה, ולקרוא יצירות נוספות הקשורות לכותב היצירה, לסוג היצירה או לנושא היצירה. בפעילות זו יצרו התלמידים זיקות אינטר-טקסטואליות המעמיקות את הגישה הפרשנית.

תקשוב

- לשימוש באמצעים טכנולוגיים (מחשב, אינטרנט) במהלך הפקת משמעות מיצירות ספרות יש יתרון, בשל היכולת לשאוב באמצעותם מידע הקשור ליצירה, או ליצור קישור ליצירות אחרות, לאיורים ולצילומים, וכן בשל האפשרות להבליט רכיבי מבנה ויחסיים לוגיים.

קריאה להנאה

קריאת ספרים להנאה היא מרכיב משמעותי בקידום יעדי השפה. קריאה להנאה היא תהליך למידה טבעי המשפיע על אוצר מילים, על ידע עולם, על מיומנויות ואסטרטגיות של קריאה, על כתיבה, על השיח הדבור ועל הידע המטא-לשוני. ככל שהלומד קורא יותר, כן גוברת שליטתו בתחומים אלו, וחלק מן הידע הופך לידע פעיל. הנתונים בישראל מצביעים על קשר בין תדירות הביקור בספריות (ספריות כיתתיות או בית-ספריות) להישגים לימודיים בקריאה. הישגי תלמידים העושים שימוש שוטף בספריות עולים באופן ניכר על הישגי אלו שאינם עושים בהן שימוש.

עקרונות לתכנון ההוראה

ספרייה

- בספריית בית-הספר ובספרייה הכיתתית יהיו ספרי הקריאה נגישים.
- מאגר הספרים יכלול ספרים המותאמים לילדים בכיתות ה', ובכיתות ו' ואף ספרים המאתגרים אותם. אפשר להיעזר ברשימות של ספרים מומלצים וברשימות מצעדי הספרים.
- מאגר הספרים בבית-הספר יכלול יצירות של מחברים מוכרים, חשובים ומרכזיים, המייצגים תרבויות שונות וסגנונות כתיבה שונים, יצירות המעשירות את התלמידים מבחינה רגשית ומבחינה ערכית.
- מאגר הספרים יציע חלק מהיצירות המופיעות ברשימת היצירות שבתכנית הלימודים (תשע"א).
- מאגר הספרים יכלול גם ספרים נוספים הקשורים לתחומי העניין של התלמידים.

זמן קריאה

- בבית-הספר יוקדש זמן לקריאת ספרים ולשיח על ספרים. המורים יעודדו את התלמידים לשתף אחרים בקריאה, וילמדו אותם לבחור טקסטים לקריאה על סמך מידע והמלצות של קוראים אחרים.
- המורים יעודדו את התלמידים להקדיש זמן לקריאה גם מחוץ לכותלי בית-הספר. וכן יעודדו אותם לבקר באופן סדיר בספרייה העירונית.
- מומלץ לעורר את מודעות ההורים לחשיבות הקריאה להנאה כגורם מקדם לקראת הישגים.
- מומלץ להקצות זמן לקריאה יום-יומית כחלק מסדר היום.

המלצות לדרכי הוראה

- יש לנהל עם התלמידים שיח מפורש על החשיבות של קריאת ספרים גם מחוץ לכותלי בית-הספר.
- מומלץ להפנות את התלמידים לאתרים המספקים מידע על ספרים ועל סופרים, כגון: דף דף, כנפיים (מטח), סימנייה, בנדורה ועוד.
- מומלץ לנהל שיח כיתתי בעקבות קריאה על תוכן הספר, אך גם על מידע הקשור אליו. למשל, מומלץ שהמורה תרחיב את דעת התלמידים על אודות הספר – התקופה שבה התרחש הסיפור, המקום שבו התרחש, הרלוונטיות של הביוגרפיה של הסופר, הקשר בין הספר לספרים אחרים ועוד.
- מומלץ ליזום כתיבה וקריאה של המלצות על ספרים שעוררו עניין.
- אפשר לקרוא בפני הכיתה ספר בהמשכים.
- אפשר ליצור 'מעגלי קריאה' עם יצירות ספרות (הוראת יצירות ספרות שלהן נושא/תמה משותף/ת עם הספר) וכן 'מעגלי קריאה' עם ספרים נוספים (העוסקים בנושא דומה, מאותה סוגה וכיוצ"ב).
- מומלץ לעודד ביקורים בספרייה העירונית.

התנסויות של תלמידים

- התלמידים יתנסו בפעילויות של דיון ושיתוף בחוויית הקריאה.
- התלמידים יאספו מידע על הרגלי הקריאה של חבריהם לכיתה, סוג הספרים האהוב עליהם, יבנו רשימות של הספרים האהובים ביותר, יכתבו המלצות על ספרים, ינהלו מועדון קריאה ועוד.
- התלמידים יכינו עבודות יצירתיות בעקבות הקריאה (הכוללות הסבר מילולי על העבודה) ויצגו אותן בפני הכיתה.

מתן מענה לתלמידים המתקשים

- התלמיד המתקשה בקריאה יתקשה לקרוא להנאתו. יחד עם זאת, תלמיד שלא מפתח קריאה להנאה אינו עושה די, ולכן גם לא ייעל את קריאתו. על כן מומלץ לנקוט דרכים לקידום:
 - התאמה לרמת קריאה.
 - יש לנהל עם התלמיד שיח מפורש על הקריטריונים לבחירת ספרים, לחשוף בפניו ספרים שונים וברמות קריאות שונות. לעתים אפשר לקרוא את אותו הספר בגרסה קלה יותר.
 - במקרים שיכולת הקריאה והפקת המשמעות של התלמיד אינן תואמות את רמת הקריאות של הטקסטים שהוא נדרש להתמודד אתם במסגרת הכיתה, ועימוד שונה אינו מוביל לשיפור מתאים, מומלץ לתת לתלמיד טקסטים שרמת הקריאות שלהם נמוכה יותר. במקביל, רצוי לעבוד אתו על קידום יכולת הקריאה.
 - במקרים שהקשיים אינם מאפשרים כלל להתמודד באופן עצמאי עם הטקסט, מומלץ לקרוא את הספר שנבחר בפני התלמיד.
- יש לעודד את התלמיד המתקשה לקרוא טקסטים התואמים את תחומי העניין שלו אך גם את רמת הקריאה.
- מומלץ לעזור לתלמיד המתקשה לבחור ספרים מאותו תחום דעת, אותה סוגה או אותו מחבר, על מנת לשמור על תחום ידע דומה, עולם מושגים קרוב ומבנים לשוניים דומים.

האזנה

- מומלץ להפנות תלמידים אלו לאתרים של 'ספרים מדברים'. שם יוכלו להאזין לספרים במלואם ('ספרות מופת' וספרים חדשים) בהתאם לבחירתם (האתרים בתשלום). ישנה אפשרות לשאול ספרי קריאה מוקלטים מהספרייה לעיוור.
- מומלץ להקריא לתלמידים המתקשים ספרים בקול מתוך הבנה, שפעילות זו מעוררת מוטיבציה לקריאה ומפתחת את יכולת הקריאה (יש לעודד גם את ההורים לקרוא בקול לילדיהם).

מתן מענה לתלמידים המצטיינים

- מומלץ לעודד תלמידים, שקריאתם והבנתם טובה והם מרבים בקריאה, לגוון את מבחר הספרים שהם קוראים מבחינת הסוגה, סגנון הכתיבה, המחבר ועוד.
- מומלץ לפתח אצל התלמידים קריאה ביקורתית, ולעודד אותם לנהל דיון על ספרים שקראו או להסביר מדוע הם אהבו או לא אהבו ספר שקראו.
- אפשר להמליץ על **קריאה עצמאית של ספרים מתוך 'ספרות מופת'**.
- אפשר לכוון את התלמידים האלה לקרוא ספרים המופיעים גם ברשימות המיועדות לחטיבות הביניים.

תקשוב

אפשר לנצל את מאפייני הרשת לשיתוף מידע על-ידי יצירת קבוצות דיון או מועדוני קריאה. באמצעות פעילות זו אפשר ללמד את התלמידים טכניקה של שיתוף מידע או מומלץ להפנות את התלמידים לאתרים שבהם אפשר להאזין לקריאה מוטעמת של ספרות יפה כמו אתר כנפיים של מט"ח.

הרחבת אוצר המילים

אוצר המילים הקיים במוחו של אדם מאורגן בקטגוריות הקשורות ביניהן. אוצר המילים המנטלי הוא תשתית חשובה מאוד ליצירת מושגים, לחשיבה ולהבנת העולם שסביבנו, לתקשורת יעילה, להבנת מסרים ולהבעה עצמית. לאוצר מילים עשיר תרומה לקידום ההישגים הלימודיים הן בשפה הכתובה והדבורה והן בתחומי הדעת הנלמדים בבית-הספר. לפיכך, יש ליצור הקשרים לימודיים וסביבה לימודית עתירת שפה וספר, לצורך הוראה מפורשת המרחיבה ומעמיקה את אוצר המילים של הלומדים.

בשכבות גיל אלו מתרבה החשיפה ללשון ספרותית ומקראית, למטפורות, לניבים ולביטויים, וכן ללשון הטקסטית העיוניים. לכן מטרת ההוראה אינה מתמצה רק בהגדלת מאגר המילים, אלא גם ובמיוחד בהרחבה ובהעמקה של הידע על מילים הקיימות כבר במילון המנטלי של הלומד, כלומר, הרחבה של משמעויות המילה, הקונוטציות שלה, מילים נרדפות והפוכות לה, הצורה המורפולוגית (הדקדוקית) שלה, והמבנים התחביריים שבהם אפשר לשבץ אותה. פעילויות הוראה להרחבה ולהעמקה של איכות המילים יתרמו להפיכת אוצר המילים הקיים אצל הלומדים לאוצר מילים פעיל בעבורם. כך הם יעשו בו שימוש בדיבור, בכתיבה ובתהליכי הבנת הנקרא.

עקרונות לתכנון

המקורות להרחבת אוצר המילים

- הטקסטים הכתובים בעולמות השיח השונים (הספרותי והעיוני כאחד) ומתוך תחומי הדעת הנלמדים.
- קובץ 'סיפורי מילים' מאת רוביק רוזנטל (קובץ דיגיטלי בהוצאת משרד החינוך, 2010).
- הדיונים בכיתה, האזנה לאמצעי התקשורת ואופן הדיבור של המורה.

המלצות לדרכי הוראה

- הוראת אוצר המילים תיעשה בתוך הקשר טקסטואלי.
- המורים יפעילו שיקול דעת בבחירת המילים להעמקה ולהרחבה של הידע עליהן – מילים שהתלמידים עשויים לפגוש גם בטקסטים אחרים לעתים קרובות, מילים שנעשה בהן שימוש במגוון של תחומים, מילים שמסייעות להבין את הטקסט, מילים הקשורות למילים אחרות, ומילים הקשורות לנושא הלמידה ומוסיפות ממד לרעיונות הנלמדים.
- לקראת לימוד טקסט יזהו המורים מילים ומושגים שעלולים להיות חדשים או בלתי מובנים, ויקדימו להסביר את משמעותם במידת הצורך.
- המורים יעודדו תלמידים לדלות את הידע שלהם על המילים ועל המושגים הנדונים, ולהסביר בלשונם את משמעויותיהם. במידת הצורך יספקו המורים הסבר נרחב יותר.
- המורים ילמדו אסטרטגיות להבנת מילה באמצעות רמזים מתוך ההקשר, כגון מילים נרדפות בטקסט, באמצעות ידע לשוני, כגון ידע סמנטי על 'משפחת המילים', ניתוח מורפולוגי ותחבירי.

- המורים ירחיבו את הידע על המילה באמצעות עיסוק פעיל במילה הנלמדת תוך התייחסות מפורשת למשמעותה או למשמעויותיה, לצורתה המורפולוגית, ולהקשרים שבהם התלמידים עתידים לפגוש את המילה. דוגמאות לדרכי הוראה:
 - הוראה של מילים נרדפות למילה מסוימת.
 - הוראה של מילים קרובות למילה.
 - הוראת הפכים למילה.
 - הוראת צירופי מילים, ניבים ופתגמים שבהם משובצת המילה.
 - הוראת הקשרים בין המילה למילים נוספות מאותה משפחה.
 - שיבוץ המילה בהקשר תחבירי מתאים.
 - היכרות עם גוונים ודקויות של מילה.
- **הערה:** מידת הרחבת הידע על מילה תיקבע בהתאם לרמת ההתפתחות הלשונית של התלמידים בשכבת הגיל.
- המורים יצרו הקשרים מידיים לשימוש חוזר באוצר המילים הנלמד בהאזנה, בדיבור, בקריאה ובכתיבה:
 - האזנה – מורי השפה והמורים מתחומי הדעת השונים יקפידו לשלב את אוצר המילים שנלמד בשיח הלימודי והיום-יומי.
 - דיבור – המורים יעודדו את התלמידים להשתמש באוצר המילים הנלמד בהקשר המתאים במהלך השיח הלימודי והיום-יומי.
 - קריאה – המורים יפנו את תשומת ליבם של התלמידים במהלך קריאה של טקסטים להופעתן של מילים שנלמדו בעבר, תוך בחינת משמעויות חדשות למילים אלה.
 - כתיבה – המורים יעודדו את התלמידים להשתמש במילים הנלמדות באופן מתאים על מנת לשפר את הדיוק בכתיבה ולהעלות את המשלב הלשוני.
 - המורים ימפו באופן חזותי על גבי הלוח (או על דף בעל סכמה קבועה) את המידע שהופק מן המילה החדשה. המיפוי יכלול את משמעויות המילה, מילים נרדפות לה, צורתה המורפולוגית, צירופי מילים ומשפטים שבהם היא משובצת. אפשר להוסיף גם מילים בעלות משמעות דומה ומנוגדת.

סביבה לימודית

- סביבת הלמידה בכיתה תכלול כמה מילונים, המתאימים לגיל ולידע של הלומדים בכיתות ה'-ו', כולל מילונים ממוחשבים. רצוי שברשותו של כל תלמיד יהיה מילון אישי.
- סביבת הלמידה תכיל את המידע שנצבר על אוצר המילים שנלמד, כדוגמת מיפויים חזותיים, מילונים כיתתיים ועוד.
- סביבת הלמידה תכיל משחקי מילים, תשבצים, תפזורות, חידות מילוליות ועוד.

התנסויות של תלמידים

- התלמידים יתנסו בקריאה מרובה.
- התלמידים יהיו שותפים פעילים, יישאו באחריות לזיהוי המילים הנחוצות להם להבנה וילמדו את משמעותן.
- התלמידים יחקרו בעצמם את משמעותן של מילים באמצעות האסטרטגיות שנלמדו בכיתה.
- התלמידים ישתמשו במילון להשלמת הידע על המילה.
- התלמידים יעשו באוצר המילים הנלמד שימוש חוזר ונשנה בדיבור, בכתיבה ובתהליכי הבנת הנקרא.

מתן מענה לתלמידים המתקשים

חומרי למידה מתאימים

- מילונים שבהם ההגדרה הראשונית של המילה פשוטה וכוללת גם הסבר, הדגמה או איור.
- מילונים ממוחשבים, שהעימוד בהם נוח לקריאה, המלל בהם מועט יחסית ומכיל שיוך המילה לקטגוריה המורפולוגית והסמנטית שלה.

המלצות לדרכי הוראה

- פעילות עקבית – היכרות ראשונית עם משמעות המילה צריכה לכלול ניסיון להסביר את מקורותיה על סמך ידע לשוני ועל סמך משמעויותיהן של מילים אחרות שכבר קיימות בלקסיקון של התלמיד. עיסוק שיטתי במילים באופן הזה יוביל את התלמידים לחשיבה מטא-לשונית, לזכירה טובה יותר של המילה, ללימוד עצמאי יותר של מילים נוספות, ולכתיב תקין יותר.
- התלמידים המתקשים זקוקים לחזרות מרובות על משמעויות המילים שנלמדו.

בחירה מושכלת של אוצר המילים

- יש להפעיל חשיבה מושכלת ביחס לסוג המילים הנבחרות ולמינון שלהן. מומלץ להתמקד בכל שיעור במילים בודדות, עדיף להתרכז בהוראת מילים בסיסיות שלא מוכרות עדיין לתלמידים, והן נדרשות ללמידה בתחומי הדעת. על המורה לשקול את סדר העדיפויות בתהליכי ההוראה. חשוב ביותר לא להציף את התלמידים בעודף מילים מתוך כוונה להרחיב את אוצר המילים.

האזנה

- יש לזכור, שחלק גדול מאוצר המילים של התלמידים נרכש תוך כדי קריאה עצמית. מאחר שהתלמידים בעלי הקשיים ממעטים לקרוא בדרך כלל, חשוב להקפיד על הקראה או על האזנה לטקסטים תואמי גיל באופן תדיר.

התאמת טקסטים

- במקרים שהטקסט כולל מילים רבות שאינן מוכרות לתלמידים, מומלץ לתת להם טקסטים ברמת קריאות נמוכה יותר, אשר גם בהם נדרש מהתלמידים עיסוק בהבנת משמעויות של מילים.

מתן מענה לתלמידים מצטיינים

- מומלץ לכוון את התלמידים להרחיב בעצמם את הידע שלהם על מילים או על מושגים המופיעים בטקסט, כולל פנייה למקורות מידע מגוונים (כגון מילונים ואנציקלופדיות).
- מומלץ לכוון את התלמידים למפות מילה נלמדת בעזרת רשת רחבה סביבה, שתכיל את משפחת המילים המורחבת, ביטויים וניבים שהמילה משובצת בהם, מילים נרדפות וכד'.
- אפשר להפנות את התלמידים לספרים העוסקים בחקר מילים. אפשר לעודד את התלמידים ליצור עיתון כיתתי או גיליון שפה כיתתי, שיעסוק בממצאי החקר שלהם.

תקשוב

- בטקסטים המוצגים בקובץ word או power point אפשר ללמד את התלמידים להוסיף פירושים או הרחבות ידע על מילים באמצעות יצירת הפנייה לקובץ אחר או יצירת שקופית אחרת באותו קובץ.
- מומלץ לעשות שימוש מושכל במשחקי מחשב להרחבת אוצר המילים, כגון אלו שפותחו על-ידי משרד החינוך (קישורים למשחקים אפשר למצוא באתר חינוך יסודי).
- אפשר ליצור קובץ במחשב הכיתתי ובו מאגר מילים ומושגים שנלמדו, ולמנות תלמידים להיות אחראים לארגון הקובץ, לכתובת הפירושים, למתן דוגמאות, להכנת תשבצים ומשחקים במחשב, ועוד.

קידום תהליכי כתיבה

כתיבה היא תהליך קוגניטיבי המכוון למימוש מטרה תקשורתית. בתהליך הכתיבה מביאים הכותבים לידי ביטוי את הידע שלהם בנושא שעליו הם כותבים, את הידע שלהם על מבנים וסוגות, על אוצר המילים והתחביר, ואת הידע שלהם על מוסכמות הכתיב והפיסוק.

כדי שהכותבים יוכלו לבחור באופן מושכל ומודע את תוכני הכתיבה, את אופן ארגונם, את אוצר המילים ואת המשלב הלשוני המתאימים למטרות שלשמן הם כותבים ולנמענים שלהם הם מייעדים את הטקסט, נחוצה למידה מפורשת של מיומנויות ואסטרטגיות כתיבה בהתאם לסוגה המתאימה למטרת הכתיבה.

נושאי הלימוד שהמורים יתכננו יהוו הקשר להוראה מפורשת של תהליכי הכתיבה. תכנית הלימודים עוסקת בקידום תהליכי כתיבה בפרק 'כותבים לנמענים שונים ולמטרות שונות' בעמודים 77-78.

עמידה בהישגים הנדרשים על-פי תכנית הלימודים לחינוך הלשוני תשס"ג:

הישג נדרש 2: כתיבת טקסטים למטרות שונות ולנמענים שונים (עמ' 84 בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני תשס"ג).

הישג נדרש 3: הפקת טקסטים כתובים, תקינים מבחינה לשונית והולמים מבחינה תקשורתית (עמוד 85 בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני תשס"ג).

ציוני הדרך המפורטים בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני עד סוף כיתה ו' יהיו מטרות ההוראה עבור תלמידי כיתה ה', ואילו ציוני הדרך עד סוף כיתה ד' יהיו עבורם יעדי תשתית הכרחיים.

עקרונות לתכנון

סוגי מטלות הכתיבה

- מטלת כתיבה ארוכת טווח, כלומר, מטלה המערבת תהליכים של טיוט ושכתוב, ולפיכך נמשכת לאורך זמן, או מטלה קצרת טווח.
- מטלת כתיבה הקשורה לטקסט שנקרא (כגון תשובה לשאלה או כתיבה של טקסט רחב יותר, כגון סיכום) או מטלת כתיבה עצמאית שאינה תלויה טקסט.
- מטלת כתיבה המגדירה בעבור התלמידים באופן מפורש את המטרה הרטורית של הטקסט שיכתבו, את רכיבי התוכן והמבנה שלו וכן את הנמען.
- מטלה בכתיבה חופשית - נושא הכתיבה מוצע לתלמידים או שנבחר על-ידם, אך התלמידים קובעים את מטרת הטקסט (סוגה) ואת מבנהו.

הקשרים לכתיבה ומסגרות הכתיבה

- תכנון יחידות הוראה במשך השנה, הממוקדות בקידום תהליכי כתיבה של טקסטים למטרות שונות.
- כתיבה בזיקה לנושאים הנלמדים.
- כתיבה בזיקה למצבים חברתיים בחיי הכיתה ובית-הספר.

- המורים יקצו בשיעורי העברית ובתחומי הדעת האחרים זמן ותשומת לב לכתיבה ולהפעלת תהליכי טיוט ושכתוב.

המלצות לדרכי הוראה

- המורים יפנו זמן במסגרת שיעורי העברית להוראה מכוונת ומפורשת המקדמת תהליכי כתיבה.
- המורים יזמנו לתלמידים התמודדות עם מטלות כתיבה מגוונות ומורכבות.
- המורים ילמדו את התלמידים 'לפצח' את מטלת הכתיבה – לזהות את מטרת הכתיבה ואת הסוגה המתאימה (כגון הבעת עמדה), לזהות את רכיבי המבנה הנדרשים במטלה ואת הנמען.
- על בסיס פיצוח המטלה יסייעו המורים לתלמידים לתכנן את כתיבתם (לדוגמה: באמצעות כתיבת ראשי פרקים, הכנת תרשים זרימה, איסוף מידע וכיוצ"ב).
- המורים ילמדו את התלמידים לעשות שימוש מושכל בכל סוגי הידע הרלוונטיים הנדרשים לכתיבה.
- המורים ילמדו את התלמידים לכתוב באופן רלוונטי לנושא, להרחיב את פרטי התוכן במידת הצורך, ולארגן את הטקסט הכתוב ברצף לוגי בהתאמה למטלה, תוך שמירה על קישוריות נכונה בין חלקי הטקסט. כמו כן, יכוונו המורים לשימוש באוצר מילים מדויק ומגוון ובסימני פיסוק מתאימים.
- המורים יפתחו עם התלמידים מחוונים להערכת תוצרי הכתיבה.
- המורים יפתחו את תהליכי הבקרה של התלמידים בכך, שיאפשרו להם ויעודדו אותם לעבור מעמדת הכותב אל עמדת הקורא, כדי לבדוק אם הטקסט הנכתב משרת את מטרת כתיבתו.
- המורים יספקו משוב מקדם בעל-פה או בכתב על תוצרי הכתיבה של התלמידים. במשוב יתייחסו המורים אל התכנים הכתובים, אל מידת הבהירות שלהם ואל מידת הלכידות, הקישוריות והתקינות התחבירית. הם יציעו הצעות לקידום הכתיבה. לשון המשוב צריכה להיות מובנת וידידותית לתלמידים.
- המורים ילוו את תהליכי הטיוט של הטקסט בהסתמך על המשוב שהם סיפקו לתלמידים.
- המורים ינהלו דיוני הערכה על תוצרי הכתיבה של התלמידים לאחר שהכותבים יתנו את הסכמתם, ודיונים על דרכי שכתוב התוצרים במליאה או בקבוצות קטנות. הדיונים יכללו הצגת דגמים איכותיים של כתיבה לצד טקסטים הדורשים טיוט/שכתוב.
- בתהליכי הטיוט והשכתוב של התוצרים המודגמים, ידונו המורים עם התלמידים בדרכים ליצירת טקסט מיטבי ובשיקול הדעת הנלווה:
 - בחינת ההתאמה בין תוכנו ומבנהו של הטקסט לבין מטרתו.
 - בחינת תוספות או שינויים של פרטי מידע.
 - בחינת איכות הקישוריות בין חלקי הטקסט והלכידות הכוללת שלו.
 - בחינת תקינות הניסוח התחבירי והשימוש הנכון בסימני הפיסוק.

- בחינת הדיוק של אוצר המילים וההתאמה של המשלב הלשוני.
- בעקבות הדיון בתוצר והלמידה, יקצו המורים זמן לתלמידים להפעיל תהליכי בקרה על תוצריהם ולשכתבם בהתאם.
- הערה:** לצורך הערכת התוצר הכתוב יבחרו המורים באופן מושכל היבט אחד או שניים, המתייחסים לקידום הכתיבה של התלמידים.

התנסויות של תלמידים

- התלמידים יצברו התנסויות מרובות בכתיבה בכיתה ובבית.
- התלמידים 'יפצחו' מטלות כתיבה הניתנות להם, ויתכננו את כתיבת הטקסט בהתאם.
- התלמידים יפעילו תהליכי בקרה על כתיבתם באמצעות קריאה חוזרת (קריאה רקורסיבית) של התוצר ההולך ונבנה, ובחינה תמידית של בהירות הכתוב.
- התלמידים ישתמשו במחווה כאמצעי לבקרה עצמית של כתיבתם.
- התלמידים יתנסו בהערכת תוצרים של עמיתיהם.
- התלמידים יתנסו בכתיבה ארוכת טווח פעמיים בשנה.
- התלמידים יתנסו בכתיבה בסביבה מתוקשבת, ויבחינו ביתרונות שמציעה הטכנולוגיה לתהליך הכתיבה ובקשר בין מוען לנמען.

מתן מענה לתלמידים המתקשים

- המורים יזהו את הקשיים המאפיינים את כתיבתם של המתקשים מתוך התוצרים הכתובים שלהם, ומתוך התבוננות בדרך הכתיבה שלהם.

תיווך לקראת כתיבה

- המורים יסייעו לתלמידים 'לפצח' את המטלה, ויכוונו אותם לסמן את חלקי המטלה על מנת לזהות את מרכיביה.
- המורים יסייעו לתלמידים לפתח רעיונות לכתיבה במסגרת נושא נתון. המורים יסייעו לתלמידים לדלות את הידע הדרוש לכתיבה, וישוחחו עמם על נושא הכתיבה. במידת הצורך יפנו את התלמידים לקריאת טקסטים, כדי להרחיב את הידע שלהם בנושא.
- המורים יסייעו לתלמידים לתכנן את כתיבתם באמצעות הבניה משותפת של הרצף הלוגי של הטקסט. אפשר לבצע זאת באמצעות יצירת תרשים מקדים.
- המורים יסייעו לתלמידים להשתמש באוצר מילים מדויק ומגוון הרלוונטי לטקסט המתוכנן, ובכלל זה מילות קישור מתאימות, בהתאם ליכולותיהם הלשוניות של התלמידים.
- המורים יבנו עם התלמידים מחווה לבדיקת הכתיבה, במטרה להעמיק את ההבנה של הנדרש מהם בכתיבה.

תיווך לכתיבה ולבקרה על הכתיבה

- המורים יאפשרו, ככל הניתן, לכתוב בסביבה ממוחשבת, בין היתר, על מנת למנוע מצבים שבהם קשיים מוטוריים או קשיי איות יגרמו לתלמידים למעט בכתיבה.
- על המורים לבחור באופן מושכל כמה מנקודות התורפה בתוצר המסוים שברצונם לשפר (כגון: היעדר לכידות, קישוריות לא מתאימה, תחביר לא תקין ופיתוח חלקי של רעיונות) ולא לנסות לשפר את כל התוצר.
- המורים יסבו את תשומת לב התלמידים אל הנקודות הבלתי תקינות בטקסט שנבחרו, יסבירו לתלמידים כיצד כדאי לשפר את הטקסט, ידגימו זאת באמצעות תוצרים תקינים, ויפתחו עם התלמידים תהליכי בקרה לביסוס הנלמד בכתיבה חוזרת. מומלץ להנחות את התלמידים לקרוא בקול את תוצרי כתיבתם, על מנת להקל על זיהוי הנקודות הבלתי תקינות בטקסט.

מתן מענה לתלמידים המצטיינים

- המורים יציעו לתלמידים מטלות כתיבה מאתגרות, כגון כתיבת כתבה לעיתון בית-הספר.
- המורים יעודדו את התלמידים לכתוב טקסטים מורכבים וארוכים יותר.
- המורים יציעו לתלמידים כתיבה שיתופית עם עמיתים בכיתה או מחוץ לה.
- התלמידים יתנסו בבנייה עצמאית של מחוון לטקסט שכתבו.
- המורים יעודדו את התלמידים המצטיינים להפיק תוצרי כתיבה מרובים ומגוונים.
- המורים יציעו לתלמידים אלה לשמש כחונכים של תלמידים אחרים בכיתה לקידום תהליכי הכתיבה.

תקשוב

- התלמידים יתנסו בכתיבה במחשב וילמדו לנצל פקודות שונות, כגון: הכרה מיומנת של המקלדת בשפת האם – עברית, פקודות מגוונות לעיצוב הטקסט, יצירת קישורים, הוספת צילומים ותמונות ורכיבים נוספים נדרשים. התלמידים ינצלו את מאפייני המדיה הדיגיטלית לשיפור תהליכי הכתיבה.
- כחלק מפעילות עם עמיתים, התלמידים יעזרו בפקודה 'עקוב אחר שינויים'.
- התלמידים ישתמשו בפקודה ל'כתיבה ברמות' על מנת לתכנן את כתיבתם.
- התלמידים יתנסו בפעילויות מעודדות כתיבה באתרים נגישים, ובכלל זה יכתבו באמצעות התיווך שמספק 'מחולל הכתיבה'.
- התלמידים ילמדו לכתוב במגוון סגנונות, ולהוסיף לטקסט שכתבו גם תמונות ורכיבים גרפיים אחרים.
- התלמידים יעזרו במאגרי מידע מתוקשבים הנגישים להם כדי לדייק במידע, כדי לבסס טיעונים וכדי להרחיב את תוכן הטקסט שהם כותבים.

הבעה בעל-פה

כישורי ההאזנה והדיבור הם חלק מהמיומנויות האורייניות המשמשות את התלמידים בהקשרים חברתיים ולימודיים, כגון: הצגת נושא או טיעון, דיווח, השתתפות בדיון מובנה. השיח הדבור ברמותיו השונות מעשיר את השפה הכתובה וגם נתמך על-ידה.

מידת התכנון של השפה הדבורה משתנה לפי ההקשר, לפי מטרת התקשורת ובהתאם ליחסי הדובר עם קהלו. התלמידים צריכים לשקול במבעם הדבור את ההיבטים האלה, ובכלל זה את רלוונטיות המידע שהם מספקים.

על המורים ליזום הקשרים והתנסויות לפיתוח ולשכלול של מיומנויות הבעה בעל-פה תוך הוראה מפורשת שלהן.

הפירוט הרלוונטי ליעד הבעה בעל-פה מצוי בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני (עמודים 22-47, 78-79).

עמידה בהישגים הנדרשים על-פי תכנית הלימודים:

הישג נדרש 1: האזנה ודיבור למטרות שונות (עמוד 82 בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני, תשס"ג).
ציוני הדרך המפורטים בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני עד סוף כיתה ו' יהיו מטרות ההוראה עבור תלמידי כיתה ה', ואילו ציוני הדרך עד סוף כיתה ד' יהיו עבורם יעדי תשתית הכרחיים.

עקרונות לתכנון

תכנון יחידות ההוראה

- יחידות ההוראה יתוכננו בהקשרים לימודיים ובנושאים חברתיים לקידום השיח הדבור.
- ההקשרים הלימודיים יהיו תשתית להוראה מתוכננת ומפורשת של אסטרטגיות ומיומנויות הנדרשות להפקת שיח דבור. המורים יזמנו דיונים מכוונים וממוקדים.

המלצה על דרכי הוראה

- המורים יפתחו את כישורי השיחה של התלמידים, כגון: השתלבות בשיחה ובדיון על-פי המוסכמות, הקשבה ותגובה הולמת לדברי אחרים, הרגלי ויכוח נאותים, יצירת קשר עין.
- המורים יפתחו את יכולותיהם של התלמידים להביע את רעיונותיהם תוך התאמה למטרה ולנמען, ותוך שימוש במשלב לשוני מתאים:
 - הצגת רעיונות ברצף הגיוני
 - הצגת טיעונים מבוססים ומנומקים
 - דיבור לעניין ברמת פירוט מתאימה
- המורים יעודדו את התלמידים לכתוב את רעיונותיהם לצורך תכנון הטקסט הדבור שלהם.
- המורים יקנו לתלמידים היגדים הנהוגים בדיון והמסייעים להתנהלותו התקינה, כגון קישור לדברי הדוברים הקודמים ולמיקוד ההקשבה.
- המורים יפתחו אצל התלמידים את המודעות לחשיבות השימוש במילים מדויקות לשם העברת המסר הרצוי.
- המורים יפתחו אצל התלמידים את המודעות לחשיבות התאמת נעימת הקול ועוצמתו לנסיבות.

- המורים יגבשו מחוונים עם התלמידים. המחווים יסייעו לתלמידים למקד את מטרות השיח, ויתמכו בתהליכי הבקרה של הדוברים, וכן ישמשו להערכה.

התנסויות של תלמידים

האזנה

- התלמידים יתנסו בתהליכי האזנה ממוקדת לדברי אחרים, תוך התייחסות פרשנית לתוכן הדברים של הדובר, להתנהגותו הבלתי מילולית ולאופן ההצגה של הדברים.
- התלמידים והמורה ינתחו שיח דבור שהאזינו לו יחד בהזדמנויות שונות (על-פי נסיבות מזדמנות או יזומות על-ידי המורה) כדי להפיק משמעות ממנו, וכדי לעמוד על מאפיינים בולטים שלו (למשל, תכנית טלוויזיה, טקסים בבית-הספר).

דיבור

- התלמידים יתנסו בניהול דיון תוך התייחסות לטיעונים שכנגד.
- התלמידים יתנסו בתהליכי תכנון להצגת רעיונותיהם, תוך חשיבה מושכלת על תוכן הדברים, על המבנה שלהם, על אוצר המילים ועל המשלב הלשוני.
- התלמידים יתנסו בהצגת הטקסט הדבור שתכננו בפני קהל מאזינים בהקשרים לימודיים וחברתיים.
- התלמידים יתנסו בתהליכי בקרה לשיפור השיח הלימודי הדבור שלהם, באמצעות דיונים בשיעורי העברית ובתחומי הדעת האחרים.
- התלמידים ייעזרו במחווים למטרות משוב והערכה.

מתן מענה לתלמידים המתקשים

איתור מקורות הקושי

- על המורים לזהות את מקור הקשיים של התלמידים, כגון: קושי בהתאמה לנמען, בזיהוי מאפייני המטלה (למשל, דיווח לעומת הבעת עמדה) קושי שפתי, קושי בדיבור בפני קהל, ובהשתלבות בשיחה או בדיון.

תיווך

- עידוד התלמידים להשתתפות בשיח כיתתי.
- תמיכה מוקדמת (במסגרת קבוצה קטנה או במסגרת מפגש פרטני) בידע ובאופן הצגתו.
- תמיכה בדברי התלמידים או הוספה עליהם במקום שנדרש פירוט, הרחבה או שיפור המבע, בתנאי שסגנון הוראה זה מקדם ולא בולם.
- עידוד התלמידים להרחבת המבע באמצעות שאלות מתווכות.
- תמיכה תוך דיון ושיקוף הדברים כדי לחדד בקרה ותיקון עצמי.

מסגרות למידה

- אפשר לנצל את השעות הפרטניות ולתרגל עם התלמידים מיומנויות של הבעה בעל-פה. רצוי לגוון את סוג הקבוצות, ומדי פעם להציע מטלות בקבוצות הטרוגניות, כדי לאפשר למידת עמיתים.
- במסגרת התיווך ידגימו המורים מודלים של שיח תקין, יתכננו עם התלמידים את המבע ויתנו משוב מתאים. המורים יבנו את שיעורי העברית באופן שיאפשר הטלת מטלות מתאימות לתלמידים המתקשים, ויצירת מסגרת להוראה בקבוצה קטנה ולהוראת עמיתים.

מתן מענה לתלמידים המצטיינים

- פיתוח כישורי הבנת הנשמע, ובכלל זה האזנה ביקורתית תוך הבחנה בין עמדה לדעה, זיהוי מסרים וטיעונים ובחינת איכות ההבעה.
- פיתוח יכולת ההבעה בעל-פה, ובכלל זה יכולת דיווח על תהליכים, על אירועים ועל ניסויים, בהתאם לאפיוני הסוגה.
- הכשרת התלמידים המצטיינים כמנחי דיון.
- מתן הזדמנות להציג בפני קהל ומתן כלים לבקרה רפלקטיבית.

תקשוב

- אפשר לעשות שימוש באמצעים טכנולוגיים של הקלטה או של צילום ולנתח בעזרתם את איכות השיח הדבור. קיימים היום במחשבים אמצעי צילום, הקלטה ושידור טובים.
- אפשר להציג בכיתה ולנתח אירועי שיח דבור, להקריא בקול טקסטים או למסור בקול מידע, ולהאזין לתכניות מן המדיה כדי לשכלל את כישורי ההאזנה.
- אפשר לעשות שימוש מושכל במצגת לתמיכה במהלך של הצגת רעיון או נושא.

פיתוח ידע מטא-לשוני

ידע מטא-לשוני, הכולל ידע על הלשון ועל השיח, מבטא יכולת להתבונן בתכונותיה של הלשון ולהסיק מסקנות ביחס למערכת חוקיה. ההתבוננות בלשון מתרחשת במהלך פעולות ההבנה וההפקה של טקסטים דבורים וכתובים, שהתלמידים פוגשים בהם בהקשרים לימודיים ותקשורתיים. על כן, פיתוח המודעות ללשון והידע המטא-לשוני בקרב התלמידים ייעשה בהקשר לטקסטים. בהקשרים אלה יוכלו התלמידים להבחין כיצד באים לביטוי חוקי הלשון וכיצד הם משפיעים על הפקת המשמעות. בהוראת הלשון ידגישו המורים ויסבירו את התפקידים שממלאים רכיבי הלשון והשיח בהקשרים הטקסטואליים, ויעוררו את מודעות התלמידים לשימוש מושכל בהם כדי להבין ולהפיק טקסטים דבורים וכתובים. הפירוט הרלוונטי לפיתוח הידע המטא-לשוני מצוי בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני בעמודים 68-73 ולאורך כל חלקי התכנית.

עמידה בהישגים הנדרשים על-פי תכנית הלימודים:

הישג נדרש 8: הכרה והבנה של המערכת הלשונית – מבנים, תופעות ותהליכים בלשון (עמודים 94-95 בתכנית לחינוך הלשוני, תשס"ג).

ציוני הדרך המפורטים בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני עד סוף כיתה ו' יהיו מטרות ההוראה עבור תלמידי כיתה ה', ואילו ציוני הדרך עד סוף כיתה ד' יהיו עבורם יעדי תשתית הכרחיים.

עקרונות לתכנון ההוראה

- יחידות ההוראה המתוכננות יכילו נושאים בתחום הלשון להוראה מפורשת. כאשר מתכננים את ההוראה **מן הטקסט אל הלשון**, יש לערוך את בחירת הפריטים הלשוניים בזיקה למזדמן בטקסטים הנלמדים. אולם, כאשר מתכננים את ההוראה **מן הלשון אל הטקסט**, בחירת הפריטים הלשוניים תהיה שיטתית, בהתאם לתכנית הלימודים, ותתמקד בתופעות לשוניות כלליות ורחבות יותר.
- הנושאים בלשון ייבחרו מתוך ההקשרים הטקסטואליים הנלמדים: הטקסטים הנקראים, הנכתבים והשיח הדבור.
- המורים יזהו בטקסטים, הנלמדים במסגרת יחידת ההוראה, נושאים בולטים בלשון, הראויים או הנחוצים להוראה מפורשת, תוך התחשבות בגיל הלומדים ובתכנית הלימודים.
- יחידות ההוראה שנקודת המוצא שלהן היא נושא בלשון יכללו טקסטים, שידגמו כיצד הרכיב הלשוני בא לידי ביטוי ומהי תרומתו להבנת הטקסט.

המלצות לדרכי הוראה

מן הטקסט אל הלשון

- המורים יתמקדו בטקסט ברכיב הלשוני שבחרו ללמד, יסבירו את תרומתו להבנת המילה, המשפט והטקסט כולו. לדוגמה: אם מופיע בטקסט הפועל 'למחזר', אפשר לדון עם התלמידים במשמעותו בעזרת השורש ח-ז-ה, וללמד באותה הזדמנות גם את המונח 'שורש'. מומלץ להדגיש, שכאשר ההוראה מתרחשת בגישה **מן הטקסט אל הלשון**, חשוב להיצמד למטרה המרכזית של ההוראה (כגון הפקת משמעות מטקסט) ולהרחיב בנושא הלשון בהזדמנות אחרת.
- בקריאת יצירות ספרות מומלץ להבליט את המאפיינים הלשוניים התורמים לחוויה האסתטית של הקוראים, כגון: חריזה, מצלול, לשון ציורית.
- מומלץ להפעיל שיקול דעת ביחס להקצאת הזמן הנדרש להוראת הרכיבים הלשוניים החיוניים לתהליכי ההבנה וההפקה של טקסטים.
- לשם ביסוס הלמידה של נושאים בלשון מומלץ:
 - א. להבליט את תפקידם של הנושאים הלשוניים בטקסטים נוספים שהתלמידים יפגשו באותה יחידת הוראה.
 - ב. ליזום התנסויות חוזרות של התלמידים ליישום הידע שנרכש בהפקת טקסטים כתובים ודבורים.
- לימוד הרכיבים הלשוניים ייעשה בטקסטים מעולמות שיח שונים.

מן הלשון אל הטקסט

- על-פי גישה זאת מומלץ לבחור בנושא בלשון מתוך תכנית הלימודים, ולעגן אותו בהקשר המתאים (תוכני, טקסטואלי).
- גם בגישה זאת מומלץ לשים דגש על הבנת התפקיד של הרכיב הלשוני ועל דרך השימוש התקין בו, ולא להסתפק בשיום התופעה או בשינון הכלל.
- מומלץ ללמד את השימוש התקין בצורות הלשוניות, כגון: שימוש במילת קישור ליצירת קשר לוגי נכון, יצירת התאם דקדוקי תקין, הקפדה על סדר מילים נאות במשפט. חשוב להדגיש את התרומה של צורות לשוניות מסוימות ליצירת תוצר כתוב או דבור איכותי – ברור, מפורש ולכיד.
- מומלץ להדגים שימוש תקין במערכת הלשונית באמצעות דיון בתוצרי כתיבה של תלמידים לשם קידום ושיפור הכתיבה, כגון: דיון בכללי הפיסוק, איות נכון בהתבסס על הכרת אותיות השורש וצורני הנטייה (דוגמה: במילה **המטיר** תלמידים יתלבטו ביחס לאותיות ה' ו-ט', והחלטה כיצד לכתוב תתבסס על ההבנה, שיש לבחור באות ה', כי היא מייצגת את הבניין הפעיל, ובאות ט' כי היא מייצגת את השורש מ-ט-ר, המתקשר למילה הזאת).

התנסויות של תלמידים

- התלמידים ישתמשו בידע שרכשו על הרכיבים הלשוניים בתהליכי הבנת הנקרא ובתהליכי הפקה של טקסטים כתובים ודבורים.
- בעת כתיבה או הפקה של שיח דבור ינמקו התלמידים את בחירתם במבנה לשוני מסוים, ובעת קריאה ידווחו התלמידים על התרומה שהעניק מבנה לשוני מסוים להבנתם את הטקסט.

- התלמידים יתנסו באופן עצמאי במשימות שבהן הם נדרשים ליישם את הידע המטא-לשוני שרכשו בהקשר לטקסטים, כגון: שיבוץ פועל בזמן ובגוף בהתאמה למשפט, שיבוץ מילים הדורשות התאם דקדוקי, חיפוש מילה במילון, הבנת המשמעות של מילות קישור, הבנת התפקידים של סימני הפיסוק.

מתן מענה לתלמידים המתקשים

- התלמידים המתקשים זקוקים להתנסויות חוזרות ונשנות בשפה הכתובה, כדי שייחשפו לצורות הלשוניות האופייניות לה ויטמיעו אותן, כגון: כינויים חבורים, מילות קישור מגוונות, משפטים מורכבים, שמות תואר שנגזרו משמות עצם. לפיכך יש לדאוג, שתלמידים אלה ירבו בקריאה של טקסטים מגוונים מעולמות שיח שונים, ותוך כדי כך להפנות את תשומת ליבם לתופעות הלשוניות הבאות לידי ביטוי בהם.
- הבנה תחבירית היא אחד ממוקדי הקושי של התלמידים המתקשים. לפיכך מומלץ:
 - ללמדם לפרק משפטים ארוכים ומורכבים המופיעים בטקסט, כאמצעי להפקת משמעות. מומלץ לסייע להם גם בהבנת היחסים בין חלקי המשפט.
 - חשוב ללמדם להישען על מאזכרים במהלך הקריאה וההפקה של טקסטים כתובים.
 - חשוב לחזק את הבנת תפקידן של מילות הקישור, ולעזור להם לזהות באמצעותן את הקשר הלוגי בין משפטים בטקסט נתון, כגון: קשר של ניגוד, השוואה, הוספה, סיבתיות.
 - להתנסות בקטעים הכתובים בצורת CLOSE שונות: CLOSE שמושמטים בו חלקי דיבר, כמו שם עצם או פועל; או CLOSE שמושמטות בו מילות קישור המבטאות זמן, מקום, סיבה, תכלית ועוד.
 - לתרגל צירוף של שני משפטים קצרים ונפרדים שאפשר לקשר ביניהם וליצור משפט אחד המבטא יחס כלשהו בין שני החלקים.
 - יישום הידע המורפולוגי (הטיה וגזירה של מילים מאותה משפחה) הוא מוקד קושי נוסף המתגלה בקריאה, בכתיבה ובדיבור. השלמת החסר בידע תיעשה על-ידי התנסות בגזירה ובהטיה של מילים נבחרות בתוך הקשר, כגון: לאחר קריאת קטע של דיווח על אירוע או על התרחשות מסוימת (הכתוב בזמן עבר), אפשר להציע לכתוב המלצות להימנעות מאירוע דומה (המלצות שיהיו כתובות בזמן עתיד). בתהליך הוראה מעין זה מתרחשים תהליכי המרה של פעלים מזמן עבר לזמן עתיד בהקשר שהוא רלוונטי ולא טכני.
 - מומלץ להציע מטלות לכתיבה שבמסגרתן יוכלו התלמידים המתקשים ליישם את הידע הלשוני שרכשו, לדוגמה: לסייע להם להמיר את הצורות השכיחות בשפה הדבורה לצורות ההולמות את השפה הכתובה: כינויים חבורים, משפטים מורכבים וכד'.

מתן מענה לתלמידים המצטיינים

- עידוד התלמידים לקרוא ולכתוב חומרים מאתגרים, שבהם באות לידי ביטוי התופעות הלשוניות שרכשו. מומלץ לעודדם לפתח משחקים ומשימות מאתגרות לכלל התלמידים.

שילוב מיומנויות אורייניות בתחומי הדעת

כשירותם האוריינית בשפת האם של הלומדים היא בסיס משמעותי גם לתחומי הדעת האחרים. הקריאה, הכתיבה, ההאזנה, הדיבור וצבירת הידע הלשוני הם תהליכים שבאמצעותם נלמדים הנושאים בתחומי הדעת השונים, והם אף מתפתחים ומשתכללים במסגרתם. הטקסטים הלימודיים בתחומי הדעת, כגון גיאוגרפיה ומדעים, הם לרוב טקסטים עיוניים המאופיינים בארגון מהכלל אל הפרט, ומהידע המוכר אל הידע החדש, והם בעלי מבנים לוגיים שונים. לעתים מלווים טקסטים אלה בקטעי טקסט נוספים מקדמי ארגון, כגון: כותרות משנה וחלוקה לפסקות. הטקסטים כוללים לעתים גם טבלאות, תרשימים ותמונות. בטקסטים הלימודיים נדרשים הקוראים להישען על הידע שלהם בתוכן הנושא. בקריאה מסוג זה נדרש להכיר את המבנים התחביריים ואת מבנה השיח האופייניים. מטלות הכתיבה בתחומי הדעת דורשות מן התלמידים כתיבה עיונית המאופיינת במבנה מסוים, בקשרים לוגיים ובאוצר מילים מתאימים. לפיכך, חשוב שמורי השפה יבחרו טקסטים מתחומי הדעת השונים, כדי לפתח באמצעותם את המיומנויות ואת האסטרטגיות השפתיות של התלמידים, ובו בזמן ידרשו המורים בתחומי הדעת את יישומם. שיתוף פעולה בין המורים חיוני לקידום המיומנויות האורייניות.

עקרונות לתכנון ההוראה

- לעתים מורי השפה מלמדים גם תחומי דעת נוספים. במקרים אלה חשוב לכוון את התלמידים ליישם את האסטרטגיות שנרכשו בשיעורי השפה גם בתחומי הדעת האחרים. במקרים שמורי השפה אינם מלמדים את תחומי הדעת האחרים, יש ליצור שיתוף פעולה בין המורים בתחומי הדעת השונים לבין מורי השפה, על מנת לסייע ביישום המיומנויות והאסטרטגיות של השפה במקצועות הלימוד השונים.
- מומלץ לתכנן יחידות הוראה המשלבות בין מטרות השפה לבין מטרות תחום הדעת במקצועות השונים. בתכנון המשולב יש להתבסס על המאפיינים הייחודיים של תחום הדעת.
- מומלץ למורים בתחומי הדעת להבליט בהוראתם את דרישות המקצוע הגלויות והסמויות, וללמד את התלמידים להתייחס אליהן באופן מפורש בתהליך ההתמודדות עם טקסט נתון. השפה במקרה זה משמשת אמצעי ואינה מטרת ההוראה.
- במסגרת השיעורים בתחומי הדעת מומלץ להפנות את תשומת לב התלמידים לאסטרטגיות שסייעו בקידום יכולת הבנת הנקרא ויכולת הכתיבה.

המלצות לדרכי הוראה

- המורים לשפה יסייעו לתלמידים להתמודד עם טקסטים ומטלות המאפיינים את תחומי הדעת, ויכוונו את ההוראה בהתאם לנדרש בכל תחום, כגון: להסביר, לדווח, להמליל נתונים, להשוות ולסכם.

- המורים בתחומי הדעת יכוונו את התלמידים להשתמש בכישורים האורייניים שרכשו במסגרת שיעורי העברית גם בקריאה ובהפקה של טקסטים כתובים ודבורים במסגרת שיעוריהם.
 - המורים בתחומי הדעת יקצו זמן ויעודדו את התלמידים לקריאה עצמית של טקסטים הנדרשים בתחומי הדעת (קריאה קולית או דמומה). רצוי להימנע במידת האפשר ממסירת מידע, כדאי שהוא ירכש מתוך הקריאה העצמית של הטקסטים.
 - המורים בתחומי הדעת יקצו זמן בשיעוריהם להקניית אוצר מילים ומושגים הייחודיים למקצוע הלימוד, ויכוונו את התלמידים להשתמש בכלים שרכשו על מנת להפיק משמעות מן הטקסטים.
- פירוט נוסף של פעילויות להוראה מפורשת נמצא בפרקים העוסקים בהפקת משמעות מטקסטים בעולם השיח העיוני (יעד 2), בהרחבת אוצר המילים (יעד 5), בקידום תהליכי כתיבה (יעד 6), ובפיתוח ידע לשוני ומטא-לשוני (יעד 8).

התנסויות של תלמידים

- חשוב לעודד את התלמידים להתנסות בקריאה עצמית (דמומה וקולית) מרובה, בבית-הספר ובבית, של טקסטים רציפים ובלתי רציפים בהקשר ליחידות ההוראה הנלמדות בתחומי הדעת.
- התלמידים ישתמשו בכישורים שרכשו במסגרת שיעורי העברית גם בקריאה ובהפקה של טקסטים כתובים ודבורים במסגרת תחומי הדעת.
- התלמידים ישתמשו בידע שרכשו על הרכיבים הלשוניים בתהליכי הבנת הנקרא ובתהליכי הפקה של טקסטים בתחומי הדעת השונים.
- התלמידים יתנסו במטלות מקדמות שפה האופייניות למקצועות הלימוד, כגון: סיכום, השוואה, כתיבת טיעונים, הכללה, מתן הסבר.
- התלמידים יתנסו במשימות המקדמות את מיומנויות המאה ה-21 גם בתחומי הלמידה בסביבה עתירת טכנולוגיה.

התנסות עצמית בביצוע משימות אורייניות בבית ובכיתה

אחת המטרות החשובות בתהליך ההוראה היא לפתח אצל התלמיד מסוגלות ללמידה מתוך הכוונה עצמית.

אסטרטגיות להכוונה עצמית כוללות את היכולת של התלמיד לחשוב באופן ביקורתי, ולבחור במיומנויות המתאימות למטרותיו כדי ללמוד, לפתור בעיות, לתכנן, להעריך ועוד. תלמיד בעל מכוונות עצמית יוכל גם לבקר את ביצועיו, ובמידת הצורך לתקן את עצמו.

לאסטרטגיות אלה יש השפעה על היכולת של התלמיד לבצע משימות אורייניות בבית ובכיתה, וביצועו מושפע גם מן המוטיבציה שלו, ומן האמונות והעמדות שלו כלפי עצמו כלומד.

לאור זאת, חשוב להציע לתלמידים משימות לעבודה עצמית כחלק מטיפוח החינוך הלשוני. משימות אלה מסייעות בהפנמת המיומנויות והאסטרטגיות הנדרשות בכיתות ה' ובכיתות ו', ובו בזמן הן תורמות לפיתוח אסטרטגיות יעילות להכוונה עצמית.

בנוסף, משימות אלה הן אמצעי מרכזי בידי המורה למעקב רשום ומתועד אחר התקדמות התלמידים.

המלצות לדרכי הוראה

- המורים יכינו משימות לעבודה עצמית בכיתה ובבית, המתאימות לנדרש בכיתות ה' ובכיתות ו', ויביאו בחשבון את השונות בין התלמידים.
- המורים יוודאו שהתלמידים מבינים את המשימות ויודעים כיצד לתכנן, לבצע ולבקר אותן.
- המורים יפתחו את רכיבי הידע הנדרשים מן הלומדים לביצוע המשימות, ובכלל זה:
 - ידע על עצמם** – יכולותיהם, חולשותיהם, הרגלי הלמידה שלהם ועוד.
 - ידע על המשימה** – היכולת לזהות את מטרת המשימה, את מרכיביה ואת התוצר הנדרש.
 - ידע על מגוון של אסטרטגיות ומיומנויות**, כגון: חיפוש יעיל בטקסט, דליית מידע מכמה מקורות מידע ומיזוגם, התאמת סוג הקריאה למטרות הביצוע של המשימות.
- ידע על אודות הנושא הנלמד**
- ידע על שימוש במחווים** או בכלי הערכה אחרים במהלך העבודה.
- ידע על מקורות** זמינים שאפשר לפנות אליהם לקבלת עזרה או להתייעצות בעת הצורך.
- המורים ידגו את האסטרטגיות היעילות **להשגת המטרה**, יסבירו את תרומתן ואת השלבים להשלמת המשימה.
- המורים יוודאו, שהתלמידים מודעים לקריטריונים שעל-פיהם תוערך המשימה.
- המורים יגיבו, בכתב ובעל-פה, למשימות אלה תוך ניהול מעקב צמוד אחר התקדמות התלמידים.

התנסויות של תלמידים

- התלמידים יתנסו בביצוע משימות עצמאיות בכיתה ובבית.
- התלמידים יפתחו אסטרטגיות להתמודדות עצמית עם מטלות מורכבות תוך היוועצות עם עמיתים.

- התלמידים יתנסו בתהליכי שיפור המשימות שהפיקו בעקבות בקרה עצמית שלהם ובעקבות משוב של מורים או של עמיתים.

מתן מענה לתלמידים המתקשים

- המורים יעודדו את התלמידים להתנסות עצמית.
- המורים יפרקו משימות מורכבות למשפטי הוראה פשוטים, ובמידת הצורך יבררו אם התלמידים יודעים את משמעויותיהן של מילות מפתח החיוניות למילוי יעיל של המשימה.
- המורים יאפשרו לתלמידים לבצע את המשימות בשלבים ויספקו משוב לאחר כל שלב.
- המורים יעודדו את התלמידים להמליל את מחשבותיהם ואת שלבי התכנון של מהלכיהם בביצוע המשימה. אפשר לכוון את התלמידים בעל-פה או בכתב באמצעות שאלות מנחות, כגון: "מה לדעתכם צריך לעשות כדי...?", "מה יהיה השלב הבא...?" אפשר לעשות זאת בעזרת כרטיסים מיוחדים המנווטים את התלמיד במהלך שלבי העבודה.
- המורים יציעו משימות חדשות המשלבות מרכיבים של משימות קודמות, כדי לאפשר לתלמידים התנסויות חוזרות בדרך מגוונת. הם יעודדו את התלמידים להשתמש בידע שצברו ובהתנסויותיהם הקודמות כדי לבצע את המשימה.
- המורים ישתדלו לפתח בקרה עצמית בקרב התלמידים, ויעודדו אותם להסביר את תשובתם למשימה, ולבדוק את מידת ההתאמה בין התוצר לדרישות המשימה.

מתן מענה לתלמידים מצטיינים

- התלמידים המצטיינים יתנסו בביצוע עצמאי של משימות מורכבות ומאתגרות בכיתה ובבית. חשוב להציע לתלמידים אלה לבחור במשימות שמעניינות אותם, ולאפשר להם להשפיע לא רק על תהליכי הלמידה שלהם אלא גם על מטרות הלמידה והנושאים שיעסקו בהם.
- כדאי להזמין תלמידים אלה לבצע משימות בדגם של למידת עמיתים ובכתיבה שיתופית.
- אפשר לגוון את ההוראה לתלמידים אלה, ולאפשר להם לפעול גם מחוץ לסביבת הכיתה, למשל, להפנותם ללמידה בסביבה מתקשבת או בספרייה.
- הצעות מפורטות יותר אפשר למצוא בפרקים הקודמים.

תקשוב

חשוב שהתלמידים יצברו ניסיון גם בפעולות בסביבת האינטרנט.

היבטים להתבוננות אפשרית בשיעורי עברית בבית-הספר היסודי

מותאם לכיתות ב'-ו'

הכלי פותח במחלקה למיומנויות יסוד באגף לחינוך יסודי

מנהלת המחלקה: אתי בוקשפן

צוות המחלקה: אודיה מל, איילה זהבי, אילנה מסט, אירית כהן, גילה קרול,
יעל נדלר, לימור לויט, שלי וייסמן ושרה הופמן

מבוא

הכלי להתבוננות בשיעור עברית בבית-הספר היסודי פותח על-ידי צוות המחלקה למיומנויות יסוד באגף לחינוך יסודי.

הכלי נועד לעזור לגורם המקצועי (מדריך, רכז מקצוע ומנהל) בבואם לערוך תצפית בשיעור עברית בבית-הספר היסודי, בעיקר בכיתות ב' - ו', לאחר סיום תהליך רכישת הקריאה בכיתה א'. הכלי בנוי מהיגדים המכוונים את עורך התצפית להתבוננות בהיבטים הרלוונטיים להוראת השפה בשיעורי העברית בבית-הספר היסודי, ויש בו כדי לסייע בשיחת המשוב המקצועית והמקדמת הנערכת בעקבות התצפית.

בשיעור העברית עוסקים המורה והתלמידים בהיבטיה השונים של השפה: הם קוראים, כותבים, מבינים ומשוחחים. תפקיד המורה הוא לקדם את הכישורים השפתיים של התלמידים, כדי שישרתו אותם לצורכיהם בקריאה, בכתיבה, דיבור ובהאזנה. לפיכך חשוב, שההוראה תהיה מכוונת למימושן של מטרות שפה ברורות, שבאות לקדם את אופנויות השפה בעולמות השיח השונים. מטרות ברורות יכתיבו את דרכי ההוראה, את פעילויות ההוראה והתיווך, וכן את אופני ההערכה.

הכלי לצפייה בשיעורי העברית מחולק לארבעה חלקים. החלק הראשון מציג תבחינים כלליים לכל שיעור עברית, ושלושת החלקים הבאים מציגים תבחינים המאפיינים הוראה הממוקדת בכל אחת מאופנויות השפה - קריאה, כתיבה, דיבור והאזנה. התבחינים מתייחסים הן אל פעילויות ההוראה של המורה ומטרותיהן, והן אל התנהגויות ותוצרי הלמידה של התלמידים.

תבחינים אלה מעוגנים בתכנית הלימודים לחינוך הלשוני לבתי-הספר היסודיים (תשס"ג), על עקרונותיה וההישגים הנדרשים המוגדרים בה, וכן בתכנית ההוראה להטמעת יעדי החינוך הלשוני בכיתות ג'-ד' (תשע"א), ובתכנית להטמעת יעדי החינוך הלשוני בכיתות ה'-ו' (תשע"ב-תשע"ג).

באמצעות הכלי ושיחה מקדימה מומלץ לצופה לנסות לברר עם המורה באיזו מטרות שפה ממוקד השיעור (קריאה, כתיבה, האזנה, דיבור, ידע לשוני).

יש לציין, כי אין הכרח שרצף השיעור הנצפה יהיה זהה לסדר הופעת התבחינים בכלי. כמו כן ייתכן, כי רק חלק מן התבחינים ישתקפו בשיעור הנצפה.

הרכיבים המתקיימים בכל שיעור עברית

תבחינים	הנושא
אפשר לזהות בשיעור את ההקשר התוכני. אפשר לזהות בשיעור את מטרות השפה. תהליך ההוראה מכוון להשגת מטרות השפה. מטרות השפה וההקשר התוכני ברורים למורה ולתלמידים. אפשר לזהות את הסוגה והאופנות שבמיקוד. אפשר להבחין כי השיעור הוא חלק מרצף לימודי ברור. אפשר לזהות כי השיעור הוא יחידה שלמה העומדת בפני עצמה.	מטרות השיעור
לשיעור יש מהלך רציף שקשריו ברורים למורה ולתלמידים. חלוקת הזמן בין חלקי השיעור מאוזנת (כגון: מליאה, עבודה בקבוצות הומוגניות והטרוגניות ועבודה פרטנית). מסגרות הלמידה מגוונות ומותאמות ללומדים (מליאה, קבוצות, זוגות, פרטני).	מהלך השיעור: ארגון זמן הלומדים
ניתן מענה ייחודי ושיטתי לתלמידים שהישגיהם נמוכים מהרמה הנדרשת מבני גילם ולתלמידים מצטיינים.	השיח
השיח מתמקד בנושאים לימודיים (ולא בפרוצדורת ארגונית ומשמעת) המורה מפנה את התלמידים גם איש אל רעהו ולא ממקמת את עצמה כנמענת בלעדית לדבריהם. השיח המתנהל בכיתה מעודד חשיבה מסדר גבוה וחשיבה רפלקטיבית. התלמידים שותפים פעילים בשיח הלימודי, והם שואלים שאלות ומביעים את דעתם. המורה מאפשרת לתלמידים שהות מספקת לחשיבה. תגובות המורה מעצימות את הלומדים ותומכות בהן, ומרחיבות את הנאמר. המורה מאפשרת לתלמידים רבים ושונים להשתתף בשיח, ומעודדת את מי שאינם נוטים להשתתף בו.	
כוללת: ספרי קריאה, מילונים, עיתונים, ייצוג תכנים נלמדים, תוצרי תלמידים, נגישות לסביבה מתקשבת. נעשה שימוש באמצעים דיגיטליים העומדים לרשות המורה והתלמידים.	הסביבה הלימודית

בשיעור שבו מושם הדגש על קידום מטרות הקריאה

נושא	תבחינים
הטקסט	<p>הטקסט הינו חלק מרצף הוראה ברור, בעל ערך לימודי ומתאים ברמת הקריאות לשכבת הגיל</p> <p>הטקסט הנבחר מתאים לרמת התלמידים, ומכיל פרטים מזהים של מקור ושל שם המחבר.</p> <p>טקסט מעולם שיח ספרותי יהיה בעל ערך אסתטי.</p> <p>טקסט מעולם שיח עיוני יעמוד בקריטריונים של דיוק מדעי.</p>
אסטרטגיות לקידום הפקת משמעות מטקסטים	<p>פעולות ההוראה והלמידה מכוונות למטרות קריאה ברורות.</p> <p>מטרות הקריאה נגזרות ממטרות יחידת ההוראה, מהרכב קבוצת הלומדים ומן הטקסט הנבחר.</p> <p>פעולות ההוראה והלמידה בטרם קריאת הטקסט יוצרות קשרים בין הטקסט לבין הידע הקודם של התלמידים לקידום הפקת משמעות מן הטקסטים ולקידום הידע.</p> <p>התלמידים מפיקים משמעות מן הטקסט באמצעות דרכי קריאה שונות: קריאה קולית או קריאה דמומה בהתאם למטרות שונות.</p> <p>פעולות ההוראה והלמידה מכוונות לתהליך הטקסט באמצעות אסטרטגיות ומיומנויות המתאימות לסוג הטקסט, למטרות הקריאה ולידע של התלמידים.</p> <p>(פירוט האסטרטגיות בהתאמה לעולם השיח העיוני והספרותי בתכנית ההוראה להטמעת יעדי החינוך הלשוני לכיתות ג'-ד', עמ' 16, 18).</p> <p>פעולות התיווך נערכות באמצעות שאילת שאלות המתייחסות למדדי הבנת הנקרא השונים, הזמנה לתגובות ולפרשנויות, הצעות לדיונים וכד'.</p> <p>התלמידים מגיבים באופן פעיל.</p> <p>פעולות ההוראה-למידה מדגישות רכיבים לשוניים שנבחרו מתוך הטקסט.</p> <p>התלמידים מתנסים בפעילות להפנמת הידע הלשוני.</p> <p>פעולות ההוראה-למידה מדגישות את ההתייחסות להרחבת אוצר המילים הנבחר.</p> <p>התלמידים מתנסים בשימוש באוצר המילים הנלמד בדיבור ובכתיבה. במהלך השיעור התלמידים קוראים, דנים וכותבים כחלק מתהליכי הפקת המשמעות מן הטקסט.</p> <p>התלמידים מתנסים בחלק מן השיעור בעבודה עצמית סביב מטלות הקשורות להפקת משמעות מן הטקסט / טקסטים (יכולים להיות גם טקסטים דיגיטליים).</p>

נושא	תבחינים
תוצר ההוראה והלמידה	התלמידים מסכמים את הלמידה שלהם בנוגע לרעיונות של הטקסט, לעמדותיהם ו/או להנאתם מקריאת הטקסט. התלמידים מסבירים מה למדו בשיעור מבחינת התוכן ומבחינת מיומנויות השפה.
	התלמידים מסבירים את אסטרטגיות הקריאה שבהן השתמשו בקריאת הטקסט.
	במחברות התלמידים יש עדויות כתובות לתהליכי למידה להפקת משמעות מטקסטים.
	במחברות התלמידים יש עדויות כתובות למשוב המורה/עמיתים על תהליכי הלמידה.
מתן מענה לשונות	בפעולות ההוראה לקידום הקריאה ניתן מענה ייחודי לתלמידים מתקשים ולתלמידים מצטיינים. המענה מתבטא בפעולות ההוראה, במטלות להתנסות עצמית של התלמידים וביצירת מסגרות מתאימות.

בשיעור שבו הדגש הוא על קידום מטרות בכתיבה

נושא	תבחינים
נסיבות הכתיבה	<p>מטלת הכתיבה קשורה ליחידת הוראה המעוגנת בנושא נבחר או בנושא שעלה בכיתה ומזמן כתיבה, בנושא לימודי שקשור לתחום דעת, או שהיא באה בעקבות דיון שהתקיים סביב נושאים חברתיים או אקטואליים.</p> <p>המורה מציגה בכתב מטלה לכתיבה/ שאלה בעקבות קריאת טקסט. המטלה/השאלה מנוסחת כך, שאפשר לזהות בה את מטרת הכתיבה ואת הנמענים.</p> <p>(המטלה גם יכולה להיות עצמאית, שלא בזיקה אל טקסט מסוים, או כתיבה שיזם התלמיד למטרותיו התקשורתיות).</p>
אסטרטגיות לקידום תהליכי כתיבה	<p>פעולות ההוראה והלמידה מכוונות למטרות כתיבה ברורות.</p> <p>מתקיימות פעולות הוראה-למידה לפיצוח מטלת הכתיבה בעת הצורך.</p> <p>פעולות ההוראה והלמידה בטרם כתיבת הטקסט מכוונות לעורר רעיונות לכתיבה, ויוצרות קשרים בין התוצר הנדרש לבין הידע הקודם של התלמידים לבין נושא יחידת ההוראה.</p> <p>נערכות פעולות הוראה-למידה לתכנון מרכיבי הכתיבה: תוכן, מבנה, לשון של התוצר הנדרש.</p> <p>במהלך השיעור התלמידים מתנסים בכתיבה בהתאם למטלה.</p> <p>המורה והתלמידים עורכים פעולות משוב הוליסטי על תוכן הדברים, וביור אם כוונות הכותב הובהרו, או מחוון המתאים למטלה ולגיל הלומדים. המחווה בוחן את היבטי הכתיבה השונים.</p> <p>פעולות ההוראה-למידה מדגישות רכיבים לשוניים שנבחרו לקידום תוצרי הכתיבה, בהתאם לקשיים או לשיבושים שעלו מכתובת הילדים.</p> <p>התלמידים מתנסים בפעילות להפנמת הידע הלשוני.</p> <p>פעולות ההוראה-למידה מכוונות להרחבת אוצר מילים באופן שיספר את איכות הטקסטים שכתבו הילדים.</p> <p>התלמידים מתנסים בשימוש באוצר המילים הנלמד בכתיבה.</p> <p>פעולות ההוראה-למידה מכוונות להעמקת השימוש המושכל במיומנויות תקשוב רלוונטיות.</p> <p>המורה מדגימה איך לשכתב חלקים מן הטקסט של תלמידים בודדים תוך התייחסות לתוכן, למבנה וללשון (המרות לקסיקליות, תיקון מבנה של משפט, רצף רעיוני, כתיב, כתב ופיסוק, שימוש במחשב לצורך עריכה).</p> <p>התלמידים מיישמים את עקרונות ההדגמה בתוצרי הכתיבה שלהם.</p> <p>במהלך השיעור תלמידים דנים, כותבים וקוראים כדי לקדם את תוצרי הכתיבה שלהם ושל עמיתיהם.</p>

נושא	תבחינים
תוצר הלמידה	לצד תוצרי הכתיבה של התלמידים קיימות עדויות כתובות למשוב המורה או העמיתים במשך תהליך הכתיבה (התגובות מצויות במחברות או בקבצים האישיים של התלמידים). התלמידים יודעים להסביר את תהליך הלמידה שחוו.
	קיים תיק תיעוד של תהליכי כתיבה (טיוטות) שהופקו במסגרת מטלות כתיבה ארוכות טווח וקצרות טווח (במחברת או בקבצים אישיים).
מתן מענה לשונות	בפעולות ההוראה לקידום הקריאה ניתן מענה ייחודי לתלמידים מתקשים ולתלמידים מצטיינים . המענה מתבטא בהוראה מפורשת של המורה ובמטלות להתנסות עצמית של התלמידים.

בשיעור שבו מושם הדגש על קידום מטרות בהאזנה ובדיבור

נושא	תבחינים
נסיבות השיחה/ הפקת הטקסט הדבור	הפקת טקסט דבור מתוכנן (סיפור, דיווח, רשמים, המלצה, דיון) מתקיימת בהקשר לנושא רלוונטי.
אסטרטגיות לקידום כישורי הדיבור וההאזנה	<p>פעולות ההוראה והלמידה מכוונות למטרות שיח ברורות.</p> <p>פעולות ההוראה והלמידה בטרם הצגת נושא או סוגיה בפני קבוצה של לומדים מכוונות לעורר רעיונות, ויוצרות קשרים בין התוצר הנדרש לבין הידע הקודם של התלמידים לבין נושא יחידת ההוראה.</p> <p>נערכות פעולות הוראה-למידה, שבהן מתנסים התלמידים בתהליכי תכנון להצגת רעיונותיהם בדיבור, תוך חשיבה מושכלת על התוכן, על המבנה, על לשון הטקסט הדבור ועל אופן הצגת הדברים).</p> <p>פעולות ההוראה-למידה מכוונות לאסטרטגיות ולמיומנויות של דיון (השתתפות פעילה בשיחה, נטילת תור בדיבור, התייחסות לדברי האחר, שימוש במצגת, וכד')</p> <p>המורה מדגימה כיצד להשתלב בדיון.</p> <p>התלמידים מיישמים את עקרונות ההדגמה בפעולות הדיבור שלהם.</p> <p>פעולות ההוראה-למידה מכוונות להרחבת אוצר המילים הרלוונטי להפקת הטקסט הדבור הנדרש.</p> <p>התלמידים מתנסים בשימוש באוצר המילים הנלמד.</p> <p>פעולות ההוראה - למידה מעמיקות את הידע של התלמידים לשימוש מושכל באמצעים טכנולוגיים התומכים להצגת רעיון, הסבר או נושא (לדוגמה מצגת)</p> <p>במהלך השיעור התלמידים דנים, כותבים וקוראים כדי לקדם את השיח הדבור שלהם ושל עמיתיהם.</p> <p>מוקדש זמן להצגת הטקסט הדבור על נושא או על סוגיה בפני קבוצות של לומדים או בפני מליאת הכיתה.</p> <p>המורה והתלמידים בונים מחוון המתאים למטלה ולגיל הלומדים: המחוון מכיל מרכיבים שונים של היבטי השיח הדבור.</p> <p>המורה והתלמידים עורכים פעולות בקרה באמצעות מחוון לשיפור השיח הדבור. המחוון מתייחס להיבטי שיח שונים ומתאים למטלה ולגיל הלומדים.</p>
תוצר הלמידה	התלמידים יודעים להסביר אם השיגו את מטרותם כדוברים או כמאזינים.
מתן מענה לשונות	התלמידים יודעים לזהות את המרכיבים שהשתכללו בדיבור ובהאזנה שלהם.
	בפעולות ההוראה לקידום השיח הדבור ניתן מענה ייחודי לתלמידים מתקשים ולתלמידים מצטיינים. המענה מתבטא בהוראה מפורשת של המורה ובמטלות להתנסות עצמית של התלמידים.

תכנית הלימודים "חינוך לשוני: עברית - שפה, ספרות ותרבות" (תשס"ג) מיועדת לפתח בקרב כל תלמיד ותלמידה כשירות לשונית ברמה שתאפשר להם להשתמש בשפה לצורכיהם, בהתאם לתחומי העניין שלהם ולפי הנסיבות. פיתוח הכשירות האוריינית משמעו יצירת נגישות אל הטקסטים הדבורים והכתובים בתחומי הדעת הנלמדים ולשם תפקוד חברתי. פיתוח הכשירויות האלה נעשה באמצעות הוראה שיטתית ומכוונת של תהליכי הבנה והפקה של טקסטים דבורים וכתובים בסוגות שונות, ובכלל זה לימוד דפוסי השיח והמבנים הלשוניים של השפה. שיפור ההישגים הלימודיים בחינוך הלשוני הוא אחד מיעדי משרד החינוך. בתכנית ההוראה להטמעת יעדי החינוך הלשוני בכיתות ה' ו' שלפניכם מפורטים עשרה יעדים מרכזיים לקידום החינוך הלשוני:

1. פיתוח וייעול תהליכי קריאה - קידום השטף והדיוק;
2. הפקת משמעות מטקסטים מעולם השיח העיוני;
3. הוראה ולמידה של יצירות ספרות;
4. קריאה להנאה;
5. הרחבת אוצר המילים;
6. קידום תהליכי כתיבה;
7. הבעה בעל-פה;
8. פיתוח ידע מטא-לשוני;
9. שילוב מיומנויות אורייניות בתחומי הדעת;
10. התנסות עצמית בביצוע משימות אורייניות בבית ובכיתה.

התכנית נותנת מענה נרחב התומך בתהליכי התכנון של הוראת שיעורי העברית, והיא מכוונת לדרכי הוראה מגוונות המתאימות לצרכים ההתפתחותיים של התלמידים ולחומרי הלמידה האופייניים לשכבות גיל אלו. התכנית מפרטת את הזדמנויות הלמידה שבהן ניתן להטמיע את עשרת היעדים, תוך התמקדות בפעולות ההוראה של המורים בשיעורי עברית, ותוך ציון מפורש של התנסויות התלמידים הנחוצות ללמידה אפקטיבית, שתאפשר להם לעמוד בהישגים הנדרשים בחינוך הלשוני. התכנית מנחה ומפרטת פעולות הוראה לקידום תלמידים מתקשים מחד-גיסא, ולקידום תלמידים מצטיינים מאידך-גיסא. בנוסף לכך מפרטת התכנית הצעות לשילוב מיומנויות התקשוב בחינוך הלשוני במקומות שניתן להסתייע בהן לקידום מטרות השפה.

